

آینده پژوهی ترکیه

(دیروز، امروز و فردا)

(ویرایش دوم)

کد موضوعی: ۳۳۰

شماره مسلسل: ۱۵۴۵۹

مردادماه ۱۳۹۶

دفتر: مطالعات بنیادین حکومتی

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۳.....	فصل اول - روند آینده‌پژوهی در ترکیه تا قبل از قرن بیستم
۴.....	بخش یکم - سده‌های قبل از میلاد
۷.....	بخش دوم - از میلاد حضرت عیسی (ع) تا ظهور اسلام (۶۱۰ میلادی)
۱۰.....	بخش سوم - از ظهور اسلام تا تشکیل نظام جمهوریت در اوایل قرن بیستم
۱۴.....	فصل دوم - نمودهای آینده‌پژوهی در ترکیه معاصر (انقلاب ۱۹۲۳ میلادی تاکنون)
۲۴.....	فصل سوم - تجلیات آینده‌پژوهانه ترکیه فردا
۲۶.....	فصل چهارم - مقایسه ایران و ترکیه (مشابهت‌ها و تفاوت‌ها)
۲۷.....	نتیجه‌گیری
۲۹.....	منابع و مأخذ

آینده پژوهی^۱ ترکیه^۲
(دیروز، امروز و فردا)
(ویرایش دوم)

چکیده

در میان حدود دوصد کشور کوچک و بزرگی که برمبنای مرزهای اعتباری ترسیم شده بر روی کره زمین برای خود شکل و پرچم مستقلی دارند، اگرچه ترکیه از نظر وسعت، جمعیت، ظرفیت اقتصادی-سیاسی و میزان تأثیرگذاری در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی به پای قدرت‌های دارای حق و تو یا کشورهای صنعتی پیشرفته همچون آلمان نمی‌رسد، با این وصف نمی‌توان منکر آن شد که این کشور با تکیه بر برنامه‌ریزی‌های دقیق و آینده‌نگرانه از یک‌سو و بهره‌برداری بهینه از موقعیت کلیدی و سوق‌الجیشی خود از سوی دیگر، توانسته است به یک بازیگر مهم در سطح دنیا و بالاخص در اروپا، جهان اسلام، آسیای میانه و حتی آفریقا تبدیل شود. همه شواهد و مستندات آماری اقتصادی مرتبط با میزان سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در بخش‌های زیربنایی این کشور طی دهه‌های اخیر حکایت از آن دارند که ترکیه با عنایت به برتری مشهودی که هم اینک از نظر میزان رشد اقتصادی نسبت به اغلب کشورهای هم‌تراز خود در منطقه دارد، در دستیابی به عمده اهداف و چشم‌اندازهای بلندپروازانه ترسیم شده برای سال ۲۰۲۳ میلادی مصادف با یکصدمین سالگرد اضمحلال امپراتوری عثمانی و تأسیس نظام جمهوریت در این کشور موفق خواهد بود و از جمله مهمترین این اهداف پیوستن به جمع ۱۰ اقتصاد برتر جهان و رساندن حجم صادرات به معادل ۵۰۰ میلیارد دلار است که این موقعیت جدید ترکیه را به بازیگری تعیین‌کننده در عرصه تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی تبدیل خواهد کرد. این کشور همچنین علاوه بر همسایگی، بیش از هر کشور منطقه و جهان با ایران قرابت و مشابهت‌های تاریخی، منطقه‌ای و مذهبی دارد و بر همین اساس بررسی تجارب این کشور در روند توسعه و بالاخص در دو عرصه مهم برنامه‌ریزی و آینده‌پژوهی می‌تواند حاوی پیام‌ها و درس‌های آموزنده‌ای برای ما باشد به‌ویژه که ترکیه بسیاری از منابع خدادادی ایران همچون نفت و گاز و مس و... را در اختیار ندارد.

مقدمه

ترکیه کنونی اگرچه با حدود ۷۸۳ هزار و ۵۶۲ کیلومتر مربع مساحت، کمتر از نصف ایران وسعت دارد،^۱ اما همچون کشور ما تمدن دیرپایی را نمایندگی می‌کند که در مقاطعی از تاریخ، بخش گسترده‌ای از منطقه - به استثنای ایران - و نیز اراضی وسیعی از مناطق جنوبی اروپا را در تصرف خود داشته است.

وضعیت خاص جغرافیایی و قرار گرفتن در نقطه اتصال دو قاره کهن آسیا و اروپا، همچون امروز که موقعیت سوق‌الجیشی منحصربفردی به ترکیه بخشیده و این کشور را به محل اتصال شرق و غرب تبدیل کرده، در طول تاریخ نیز همزمان با فرصت‌هایی که در اختیار این کشور قرار داده، سبب بروز جنگ‌ها و کشمکش‌های تاریخی متعددی در «آسیای صغیر» و «اناتولی» شده است.

اگرچه هم اینک قریب به یک قرن از سقوط امپراتوری عثمانی گذشته و از آن امپراتوری نامدار مدعی مرکزیت خلافت اسلامی، چیزی جز ترکیه محدود و محصور شده در مرزهای مشخص باقی نمانده است، با این وصف ترک‌ها هنوز هم به اقدامات سلطه‌جویانه اسلاف خود در آن امپراتوری می‌بالند و بعضاً آرزویی جز احیا و تجدید حاکمیت فراگیر آن امپراتوری را در سر نمی‌پرورانند. این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که تاریخ ترکیه در امپراتوری عثمانی خلاصه نمی‌شود، زیرا حاکمیت و اقتدار این امپراتوری صرفاً مربوط به چند قرن اخیر است در حالی که قدمت این کشور دستکم با تمدن‌های مشهور قبل از میلاد در یونان و روم برابری می‌کند.

باری، کشوری که اکنون ترکیه نامیده می‌شود و قریب ۸۰ میلیون نفر جمعیت دارد^۲ در طول قرون متمادی به لحاظ گستره جغرافیایی و سرزمینی تجربه‌های متفاوتی را پشت سر گذاشته، گاهی مقهور قدرت‌های شرقی و غربی خود شده، در مقاطعی از تاریخ تا تصرف بخش‌های وسیعی از خاورمیانه و مناطق جنوبی اروپا پیش رفته و در ایامی همچون سال‌های پس از جنگ جهانی اول از سرناچاری و ضعف، به اضمحلال امپراتوری جهانگشای عثمانی رضایت داده و توسط انگلیس و دیگر قدرت‌های پیروز جنگ جهانی اول در مرزهای کنونی خود خلاصه شده است.

به تعبیر دیگر، پایه‌های ترکیه امروزی نه تنها بر آوارهای امپراتوری عثمانی که بر تاریخ کهنی بنا شده است که قدمتی به درازای قرون متمادی قبل از میلاد دارد و لذا در بررسی هر موضوعی از جمله «آینده‌پژوهی در ترکیه»^۳ باید گذشته، حال و آینده این کشور به‌طور پیوسته مورد مطالعه قرار گیرد

1. <http://istanbul.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=62&pageid=9881>

۲. براساس هجدهمین سرشماری رسمی ترکیه در سال ۲۰۱۵ جمعیت این کشور ۷۹ میلیون و ۴۶۲ هزار و ۶۶۲ نفر اعلام شده است. منبع، مؤسسه آمار ترکیه (Türkiye İstatistik Kurumu or TÜİK); Turkish Statistical Institute; Turkish
۳. در ترکی استانبولی به جای آینده‌نگری یا «Futurism» اغلب از واژه «Gelecekbilimi» و «Gelecekçilik» به ترتیب به معنی «آینده دانی» و «علم در پیش روها» یا «پیشامدها» استفاده می‌شود.

زیرا به‌رغم اینکه آینده‌نگری شاخه‌ای از علوم جدید به شمار می‌رود، ولی واقعیت این است که هیچ یک از جوامع بشری و حتی جوامع ابتدایی فاقد سیاست و آینده‌نگری نبوده‌اند و ترکیه طول تاریخ نیز از این قاعده کلی مستثنا نیست.

بنابراین، علاوه بر گذشته - که مرور آن ضرورت دارد - زمان حال (دوران معاصر) و خود آینده نیز مرتبط با آینده‌پژوهی هستند و بر همین اساس در این گزارش «آینده‌پژوهی یا آینده‌نگری ترکیه»^۱ در سه مقطع زمانی به هم پیوسته و بلافاصل شامل گذشته، حال و آینده مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

بدیهی است که هر یک از این مقاطع می‌توانند شامل مقاطع جزئی‌تری نیز بشوند، چنانکه تاریخ ترکیه از هزاره‌ها و قرون قبل از میلاد آغاز می‌شود و پس از میلاد حضرت مسیح (ع) نیز تا فروپاشی امپراتوری عثمانی و انقلاب سال ۱۹۲۳ «آتاترک» بیش از ۱۹ قرن را دربرمی‌گیرد. به همین ترتیب تاریخ ترکیه نوین نیز از بدو اضمحلال امپراتوری عثمانی و حاکمیت مصطفی کمال پاشا (آتاترک) آغاز شده و تاکنون ادامه یافته است.

از آنجا که بسیاری از رویدادهای کنونی ریشه در گذشته دارند و وقایع فرداها نیز از تصمیمات امروز و دیروز ناشی می‌شوند، بنابراین پرداختن به موضوع آینده‌پژوهی در یک کشور بدون توجه به گذشته آن امکانپذیر نخواهد بود. به بیان دیگر سیر پیشرفت و تحول جوامع بشری یک فرآیند بلانقطاع است که همچون حلقه‌های یک زنجیر، گذشته، حال و آینده را در کنار و در اتصال با یکدیگر بازتاب می‌دهد.

فصل اول - روند آینده‌پژوهی در ترکیه تا قبل از قرن بیستم

پایه‌های ترکیه امروز بر شانه‌های یکی از کهن‌ترین تمدن‌های بشری بنا شده است، زیرا این کشور به سبب موقعیت جغرافیایی خاص خود و مستقر شدن در مسیر بین شرق و غرب، در طول تاریخ اعم از پیش و بعد از میلاد، سرگذشت بسیار پرفراز و نشیبی داشته، گاهی از روی تمایل یا اضطرار رو به‌سوی تمدن‌های شرقی همچون تمدن هخامنشی آورده و در مقاطعی نیز تمدن‌های غربی همچون یونان و روم را قبله گاه خویش قرار داده است.

صرفنظر از اینکه مناطق آسیای صغیر و آناتولی در سده‌های پیش از میلاد تحت سلطه کدامیک

۱. در ترکیه این باور وجود دارد که برای نخستین بار در جهان «فیلیپو تومازو مارینتی» نویسنده و شاعر ایتالیایی با انتشار بیانیه فوتوریزم (آینده‌نگری) در سال ۱۹۰۹ در روزنامه فیگاروی فرانسه، سنگ بنای این علم را بنیان نهاده است. مارینتی در آن بیانیه می‌گوید: آینده‌نگرها از هنر گذشته بیزارند و دغدغه اصلی آنان، پویایی، سرعت و تکنولوژی است. او ساخت انواع ماشین، هواپیما و نیز شهرهای صنعتی را نشانه‌های بسیار مهم پیروزی انسان بر طبیعت می‌داند.

www.istanbulsanatevi.com/resim-ekolleri/futurizm-nedir Futürizm, İtalya'da Başlayan Bir Resim, Heykel Ve Edebiyat Akımıdır.... İtalyan Şair Ve Tiyatro Yazarı Filippo Tommaso Marinetti 1909'da 'Le Figaro' Gazetesinde Futürizmin Esaslarını Belirten Bir Yazı Yayınladı. Böylece Futürizm Akımı Başlamış Oldu.

از سه تمدن عمده آن زمان یعنی ایران، یونان و روم بوده و چه ابعادی داشته‌اند، در آن دوران مردم این دو منطقه به دلیل کند بودن روند تحولات، همچون دیگر مناطق جهان با تغییرات و رویدادهای سریع و غیرمنتظره‌ای روبرو نبوده‌اند در حالی که قرن‌های بعدی حامل وقایع تاریخی و تعیین‌کننده‌ای همچون ظهور آخرین ادیان توحیدی یعنی مسیحیت و اسلام به فاصله تقریبی ۶۰۰ سال از هم و حوادث مربوط به رنسانس و نیز انقلاب صنعتی بوده‌اند و لذا در این گزارش آینده‌پژوهی ترکیه در سالیان قبل از میلاد در قالب یک مقطع و بعد از میلاد در سه مقطع شامل: از میلاد حضرت مسیح (ع) تا ظهور اسلام، از ظهور اسلام تا استقرار نظام جمهوری ترکیه در اوایل قرن بیستم و آینده‌نگری در ترکیه معاصر بررسی شده است.

بخش یکم - سده‌های قبل از میلاد

از شواهد و قرائن تاریخی و همچنین تحولاتی که بعدها منجر به تصرف استانبول کنونی یا قسطنطنیه (کنستانتینوپل) به دست سلطان محمد فاتح شد، چنین برمی‌آید که در سده‌های قبل از میلاد مرزبندی‌های جغرافیایی به معنای امروز آن که ترکیه با ۶ کشور آسیایی و دو کشور اروپایی هم مرز باشد،^۱ وجود نداشته و در طول هزاره‌های قبل از میلاد بخش‌های زیادی از مناطق موسوم به آسیای صغیر و آناتولی به‌طور مکرر توسط امپراتوری‌ها و تمدن‌های قدرتمند و مطرح آن دوران همچون ایران، یونان و روم دست به دست شده‌اند.

بر اساس روایت مورخان مشهوری همچون «هرودوت»^۲ و «گزنفون»^۳ و نیز محققان معاصر که در مورد تاریخ ترکیه مطالعه کرده‌اند، منطقه آسیای صغیر^۴ و آناتولی (آنادولو)^۵ از دیرباز به سبب وجود اراضی حاصلخیز و منابع آبی متعدد، محل تاخت و تاز اقوام مختلفی همچون آریایی‌ها، رومی‌تبارها و نیز لشگریان امپراتوری‌های دوردست همچون چین بوده است.

۱. ترکیه کنونی با جمهوری آذربایجان ۹، ارمنستان ۲۶۸، ایران ۴۹۹، بلغارستان ۲۴۰، گرجستان ۲۵۲، عراق ۲۵۲، سوریه ۸۲۲ و یونان ۲۰۶ کیلومتر مرز مشترک دارد. بلغارستان و یونان همسایگان اروپایی و بقیه همسایگان آسیایی ترکیه هستند.

۲. تاریخ هرودوت، ترجمه وحید مازندرانی. تهران، انتشارات فرهنگستان ادب و هنر ایران، ۱۳۵۶

۳. بازگشت ده هزار یونانی، گزنفون، مترجم: حسینقلی میرزا سالور به اهتمام: مسعود سالور. ناشر، اساطیر، موضوع: تاریخ ایران پیش از اسلام. (۲۰۰۵).

۴. به مناطق شرقی ترکیه آسیای صغیر یا آسیای کوچک اطلاق می‌شود. این مناطق در سده پنجم قمری (۱۱ میلادی) در دوره استیلای سلجوقیان در زمره کشورهای اسلامی درآمدند، به رغم اینکه این مناطق هیچگاه در زمره روم نبوده‌اند، از سوی اعراب، روم نامیده شده‌اند.

۵. واژه آناتولی را در ترکیه «آنادولو» تلفظ می‌کنند و تحت این عنوان مدارس، دانشگاه‌ها، بیمارستان‌ها، خبرگزاری‌ها و مراکز متعددی در این کشور ایجاد شده‌اند. از نظر لغوی «آنا» در زبان ترکی به معنای مادر و «دولو» به معنای «پُر» است و لذا آنادولو اصطلاحاً می‌تواند به معنی سرزمین مادری سرشار از نعمت باشد. در همین حال برخی از منابع تاریخی آناتولی را از ریشه یونانی «آناتوله» به معنای مشرق یا خاستگاه خورشید دانسته‌اند چنانکه در منابع اسلامی از آناتولی تحت عنوان الناطلوس (ابن‌خردادبه، ۱۰۷)، الناطلیق (قدامه بن جعفر، ۳۵۷)، ناطلیق (حدودالعالم، ۱۸۴) و ناطلوس (ابن‌خلدون، ۱۳۷/۱) همه جا به معنی «خاور» یا شرق یاد شده است. منطقه کنونی آناتولی از شمال به دریای سیاه از جنوب به دریای مدیترانه و از غرب به دریای اژه محدود و از طریق تنگه‌های بسفر و داردانل از سرزمین اصلی اروپا جدا می‌شود. منابع:

<http://www.pyragy.ir/post-316.aspx>

<http://www.etymonline.com/index.php?term=Anatolia>

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/invalidquery> و John Haldon, "Byzantium, a History", 2002. P.32.

براساس منابع تاریخی موجود، مهمترین سلسله‌هایی که در مقطعی از هزاره دوم قبل از میلاد در آسیای صغیر و آناتولی (ترکیه امروزی) حاکم بوده و اقداماتشان بیش از بقیه حکومت‌ها، نمودهای بارزی از آینده‌نگری را متبلور ساخته، دو سلسله «هیتی» و «لیدی» بوده‌اند. هیتی‌ها در فاصله سال‌های ۱۶۰۰ تا ۱۱۸۰ قبل از میلاد یک حکومت پادشاهی در مناطق آناتولی در حوالی میانرودان شمالی و سوریه تأسیس و شهر «خاتوشا» را به‌عنوان پایتخت خود انتخاب کردند و به مرور در زمینه ساختمان‌سازی، کاربرد ارابه و ساخت مصنوعات آهنی به پیشرفت‌های قابل توجهی دست یافتند.^۱ لیدی‌ها نیز در دوران حاکمیت خود منشأ تحولات عمده‌ای در این منطقه شدند که از جمله آنها ایجاد اولین پادگان نظامی به سبک امروزی در حوالی رود هالیس (قزیل آیرماق کنونی و طولانی‌ترین رود ترکیه) عمدتاً برای مقاومت در برابر حملات احتمالی لشکریان ایرانی بود.^۲ گویا تا آن زمان طراحی و ایجاد چنین استحکامات نظامی حتی در میان جوامع غربی مرسوم نبوده است اگرچه این تدبیر نیز از عهده مقاومت در برابر حمله برق‌آسای لشکریان کوروش در سال‌های ۵۴۵-۵۴۶ پیش از میلاد بر نیامد و ایرانیها با تصرف شهر «سارد» به‌عنوان پایتخت لیدی و شکست پادشاه آن «کرزوس» به عمر سلسله لیدی [در آناتولیا غربی] پایان دادند و به تبع آن تمامی آن سرزمین که بخش بزرگی از ترکیه امروزی را شامل می‌شود به تصرف لشکریان ایران درآمد به گونه‌ای که شهر بندری «یزمیر»^۳ در غرب ترکیه نیز در زمره متصرفات ایران قرار گرفت.

به‌دنبال این پیروزی، سرزمین آناتولی تا سال ۳۳۵ پیش از میلاد به مدت بیش از دوم قرن در قلمرو ایران بود و توسط «ساتراپ» های ایرانی اداره می‌شد تا اینکه اسکندر مقدونی (مقدونیه‌ای) طی دو جنگ پی در پی ابتدا در نبرد گرانیکوس (در ۲۳ ماه می سال ۳۳۴ پیش از میلاد) و سپس در نبرد ایسوس (۱۸ ماه بعد و در ۵ نوامبر ۳۳۳ پیش از میلاد)، این مناطق را از تصرف ایرانیان خارج کرد. متعاقباً پس از اضمحلال حکومت سلوکی‌ها (جانشینان اسکندر) به دست اشکانیان ایرانی (پارتیان-خراسانیان)، متصرفات قبلی در آسیای صغیر و آناتولی بار دیگر به قلمرو ایران بازگشتند به‌گونه‌ای که در آن دوران، رومی‌ها که یونان را در اشغال خود داشتند، با امپراتوری ایران همسایه شدند که البته این وضعیت نیز پایدار نماند زیرا تا پایان عصر ساسانیان به مدت هشت قرن شهر ازمیر و دیگر مناطق ساحلی آناتولیا به‌طور مکرر توسط دو ابرقدرت مقتدر وقت یعنی ایران و روم در چندین مرحله دست به دست شدند.^۴ تأثیر فرهنگ و تمدن ایران بر عرصه‌های فرهنگی-اجتماعی ساکنان مناطق مختلف آسیای صغیر و آناتولی بعد از گذشت حدود ۲۳۵۰ سال از آن زمان هنوز هم در آداب و سنن، جلوه‌های فرهنگ، سلوک و رفتار، نام‌ها و نشانه‌ها و نیز کتیبه‌ها، سنگ‌نبشته‌ها و آثار باستانی و تاریخی این مناطق به چشم می‌خورد.

۱. لاندلن، شارل دو، تاریخ جهانی، جلد اول، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهاردهم، ۱۳۹۲.

۲. عبدالحسین زرین‌کوب، تاریخ مردم ایران، جلد اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۷۷، ص ۱۰۱.

3. İZMİR

4. <http://azrurmia-turkiye.blogfa.com/post/1456>

سنگ‌نبشته خشایار (خشیار) شاه هخامنشی بر دامنه کوهی در محدوده شهر «وان» در شرق ترکیه^۱

• مصادیق آینده‌پژوهانه قبل از میلاد

همچون امروز که ترکیه تمامی برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های خود را با هدف تقرب هرچه بیشتر به به غرب تنظیم می‌کند، بسیاری از شب‌های خود را با رؤیای پیوستن به اتحادیه اروپا به صبح می‌رساند و در چارچوب این سیاست و برای دستیابی هرچه سریع‌تر به اهداف اقتصادی و سیاسی مورد نظر خود و همچنین برای تحت فشار گذاشتن اروپایی‌ها، گاهی نیز نیم‌نگاهی به شرق می‌اندازد و اتحاد با کشورهای اسلامی و در ضمن مدیریت و رهبری آنها را در سر می‌پروراند، در سال‌های قبل از میلاد نیز با وضعیت کمابیش مشابهی مواجه بوده است به این صورت که در مقاطعی از ایام تحت تأثیر پیشرفت‌های تمدن ایران رو به سوی شرق آورده و در مقاطعی نیز به امید پیشرفت و توسعه بیشتر و یافتن آینده و موقعیت بهتر، تمدن‌های غربی مسلط آن زمان همچون امپراتوری یونان را الگوی خود قرار داده و به اصطلاح «هلنیسمی»^۲ یا یونانی زده شده است. بنابراین همچون دیگر مردمان، فرهیختگان و حاکمان آسیای صغیر و آناتولی در طول هزاره‌ها و

۱. متن کتیبه: خدای بزرگ است اهورامزدا، که بزرگ‌ترین خدایان است، که این زمین را آفرید، که آن آسمان را آفرید، که مردم را آفرید، که خوشبختی را برای مردم آفرید، که خشایارشا را شاه کرد. تک بسیاری شاه، تک بسیاری فرمانروا. من خشایارشا، شاه بزرگ، شاه شاهان، شاه سرزمین‌هایی با بسیار مردمان، شاه بر این زمین بزرگ و بس دور. پسر داریوش شاه، هخامنشی. گوید خشایار شاه: داریوش شاه که مرا پدر بود، به خواست اهورامزدا بسا بهترین‌ها بکرد و فرمان کندن اینجا را بداد، جایی که نبشته‌ای نوشت. پسانگاه، من فرمان نبشتن این نبشته را دادم. اهورامزدا بیاید با دیگر خدایان، مرا و شهریار مرا و آنچه که کرده‌ام. نقل از سایت رضا مرادی گیات آبادی به آدرس: http://ghiasabadi.com/xerxes_van.html

۲. دوران هلنی از لشکرکشی‌های اسکندر به شرق آغاز می‌شود و از فتوحات او تا استقرار سلطه روم در آسیای صغیر و مصر به طول می‌انجامد [از قرن سوم قبل از میلاد تا قرن اول میلادی]. با درآمیختگی تمدن شرق و غرب (یونان و خاورمیانه) این دوران رفته رفته شکوفاتر شده است. شایان ذکر است که واژه «هلنیسم» را برای نخستین بار یک تاریخدان آلمانی در سال ۱۸۲۶ میلادی به کار برد و پس از آن این نام به دوره‌ای از تاریخ سیاسی و فرهنگی و هنری یونان که مشخصه آن پدید آمدن دولت‌ها در مناطق امپراتوری یونان پس از مرگ اسکندر بود، اطلاق شد. در عصرهلنی، تئاترها و ورزشگاه‌ها ازدوران کلاسیک بسیار بزرگ‌تر شدند به گونه‌ای که تئاترهای این عصر ده‌ها هزار تماشاچی را درون خود جای می‌دادند. در بسیاری از شهرها بناهای عمومی تازه‌ای ایجاد شدند. این گسترش مدنیت هلنی با تغییرات کیفی نیز همراه بود، زیرا میراث فرهنگی شرق را نیز به همراه داشت. در این دوران رشته‌هایی مانند فنون، علوم دقیقه، علوم طبیعی، طب، جراحی و کشاورزی که در فرهنگ کلاسیک یونان از موقعیت پایین‌تری برخوردار بودند اهمیت یافتند و درمقابل علوم اجتماعی، فلسفه، ادبیات و تا اندازه‌ای هنر به انحطاط کشیده شدند. پیدایش شهرها در گستره‌ای وسیع، رشد بازرگانی دریایی و گسترش جنگ‌ها میان قدرت‌های دریایی و زمینی، تکمیل تکنیک‌ها را ایجاد می‌کرد که تکنیک هلنی نمونه‌های شگفت‌انگیزی ارائه داد به گونه‌ای که کشتی‌ها می‌توانستند هزاران نفر را با خود حمل و در اتاق‌ها و سالن‌های روی عرشه برای مسافران عالی‌رتبه وسایل راحتی و تغذیه فراهم کنند. article.tebyan.net/216681

قرون قبل از میلاد از آینده‌نگری بی‌بهره نبوده‌اند و تغییر مکرر رویکرد آنها از غرب به شرق و بالعکس دقیقاً ناشی از دور اندیشی بوده و با هدف دستیابی به آینده بهتر صورت گرفته است.

به عنوان مثال ساخت تأسیسات زیربنایی و عمرانی، ارابه و تجهیزات فلزی توسط هیتی‌ها و ایجاد اولین پادگان نظامی توسط حکومت لیدی‌ها برای مقاومت در برابر حملات احتمالی لشکریان ایرانی از جمله مصادیق بارز و عینی آینده‌نگری در این منطقه از جهان در آن مقطع از سال‌های قبل از میلاد بوده‌اند. به این موارد البته باید مصادیق دیگری همچون ساخت و توسعه شهرها و بنادر و ابزار و ادوات کشاورزی به قصد بهره‌برداری بیشتر از امکانات طبیعی را نیز اضافه کرد چنانکه آثار این دوراندیشی‌ها هنوز هم در اقصی نقاط و موزه‌های ترکیه به چشم می‌خورند.

بخش دوم - از میلاد حضرت عیسی (ع) تا ظهور اسلام (۶۱۰ میلادی)

مسیحیت به‌عنوان یکی از مهمترین ادیان تاریخ بشر اگرچه همچون دیگر ادیان توحیدی منشأ شرقی و خاورمیانه‌ای دارد، با این وصف به مراتب بیش از دیگر ادیان پیش از خود ابتدا در مناطق آسیای صغیر و آناتولی و سپس اروپا نفوذ کرده و ابتدا منجر به بروز تغییرات و تحولات گسترده‌ای در این مناطق و سپس سرتاسر جهان شده است که این مقطع را از تمامی مقاطع قبل و بعد از میلاد متمایز می‌سازد.

در آن مقطعی از تاریخ که حضرت عیسی (ع) دیده به جهان گشودند و این اتفاق فرخنده، مهم و تاریخی متعاقباً مبنای سال و تقویم میلادی قرار گرفت^۱ تا سال ۶۱۰ میلادی که حضرت محمد (ص)^۲ به پیامبری مبعوث شدند و دین اسلام به‌عنوان آخرین نسخه از ادیان توحیدی ظهور کرد، اهالی منطقه آناتولی یا ترکیه امروزی از نظر اعتقادی عمدتاً تحت تأثیر نگرش‌های رایج آن دوران معتقد به میترائیسم (آیین مبتنی بر الهه ایرانی نور)^۳، ایزیس (آیین معتقد به یک الهه مصری) و آیین سیبل (مادر نامداری از اهالی آسیای صغیر) بودند^۴ و از آنجا که تحت ظلم و بهره‌کشی متولیان این آیین‌ها قرار داشتند، به محض مطلع شدن از آموزه‌های توحیدی دین مسیحیت از جمله در مورد برابری و تساوی تکوینی عموم انسان‌ها با یکدیگر که شامل بردگان و زنان نیز می‌شد، به‌رغم مخالفت و تهدید طبقات حاکم-که ابتدا در برابر رواج مسیحیت مقاومت می‌کردند- آیین‌های مجعول پیشینیان خود را کنار گذاشتند و با میل و اراده خود مسیحی شدند.^۵

۱. در سال ۵۲۵ بعد از میلاد، راهبی رومی به نام «دیونی سیوس اکزیگوس» بنا به درخواست پاپ ژان اول جدول‌های جدیدی برای تعیین روز عید پاک تهیه و پیشنهاد کرد که تاریخ تولد حضرت مسیح (ع) به عنوان مبدأ تقویم مسیحیان انتخاب شود. دیونی سیوس به‌دلایل نامعلومی، روز تولد حضرت مسیح (ع) را در آن جدول ۲۵ دسامبر تعیین کرد درحالی که برخی از محققان، به استناد شواهد و اسناد موجود، زمان واقعی تولد آن حضرت را حدود ۴ تا ۱۲ سال قبل از تاریخ محاسبه شده توسط سیوس می‌دانند. در تقویم پیشنهاد شده توسط سیوس طول سال شمسی ۳۶۵/۲۵ شبانه‌روز و سال‌های قابل قسمت بر عدد ۴، کیسه محسوب می‌شد. شایان ذکر است که استفاده از تقویم میلادی در آن هنگام به‌علت مخالفت مسئولان کلیساها، رسمیت نیافته بود.
 مأخذ: مقاله شریب دینی و مذهبی کشور ترکیه، مجله طلوع، تابستان و پاییز ۱۳۸۳، شماره‌های ۱۰ و ۱۱، با اندکی اصلاح.
 ۲. نبی مکرم اسلام، حضرت ابوالقاسم محمد بن عبدالله... بن عبدالمطلب بن هاشم (ص) در سال ۵۷۰ میلادی در شهر مکه متولد و در ۴۰ سالگی که مصادف با سال ۶۱۰ میلادی بود، به پیامبری مبعوث شدند.
 ۳. مارتین، ورمارن، آیین میترا، نشر چشمه ۱۳۸۳، متذکر می‌شود: کشف سند ازدواجی به شکل سنگ‌نگاره مربوط به حدود سال ۱۳۵۰ پیش از میلاد در منطقه بغازکوی (Bogazköy) آناتولی، که نام پادشاه وقت هیتی را نیز ذکر کرده است نشان می‌دهد که اهالی این منطقه در آن هنگام به میترا-وارونا، ایندرا و اشوین‌ها متوسل می‌شدند و آنها را می‌پرستیدند. این سند همچنین بر حضور اقوامی از طوایف هندو- ایرانی در آناتولی صحنه می‌گذارد.
 ۴. فرانتس کومن، آیین پررمز و راز میتراپی، ترجمه و پژوهش: هاشم رضی، انتشارات بهجت، ۱۳۷۹.
 ۵. همان.

• مصادیق آینده پژوهانه

اگرچه فاصله زمانی بین ظهور آخرین ادیان مهم آسمانی یعنی مسیحیت و اسلام با یکدیگر ۶ قرن بوده که در مقایسه با طول تاریخ بشر چندان طولانی به نظر نمی‌رسد، با این وصف همین دوران به ظاهر کوتاه شاهد تحولات عمده‌ای در منطقه آناتولی بوده است که هریک از منظر آینده‌نگری اهمیت وافری دارند، زیرا آثار و پیامدهای ناشی از اقدامات و تصمیمات سخت و نرمی که در همین دوران در منطقه آناتولی روی داده‌اند نه تنها تا امروز ادامه دارند، بلکه احتمالاً تا پایان تاریخ بشر نیز استمرار خواهند داشت.

به بیان دیگر مناطق آسیای صغیر و آناتولی (ترکیه امروزی) در فاصله میلاد حضرت مسیح (ع) تا ظهور اسلام به رغم تحمل جنگ‌های پی‌درپی ناشی از دست به دست شدن توسط امپراتوری‌های ایران^۱ و روم، شاهد برخی از مهمترین مصادیق آینده‌نگری بشر در آن زمان بوده‌اند که در ادامه به مواردی از مهمترین آنها اشاره می‌شود با این توضیح که این مصادیق عمدتاً حاصل سیاست‌های «کنستانتین» امپراتور مسیحی روم (۲۷۴-۳۳۷ میلادی) یا جانشینانش به هنگام تسلط بر محدوده جغرافیایی آناتولی - که در آن دوران بخشی از قلمرو روم شرقی بوده است - می‌باشند.

الف) مصادیق آینده پژوهانه نرم

شاید بتوان از صدور «فرمان آزادی مذهبی»^۲ مشترک توسط «کنستانتین»^۳ و «لیسنیوس»^۴ در سال ۳۱۲ میلادی که به گسترش مسیحیت در مناطق مختلف تحت سلطه امپراتوری روم و بالاخص منطقه آناتولی انجامید^۵، طراحی و ابداع «صلیب» به‌عنوان نماد مسیحیت که بعدها شهرت جهانی یافت^۶ و تشکیل «شورای عمومی کلیسا» در شهر «نیقیه» واقع در شمال غربی ترکیه کنونی با حضور ۳۱۸ نفر

۱. برای مثال در سال ۲۶۵ میلادی شاپور یکم رومیان حاکم بر ترکیه را شکست داد و تا منطقه اناکیه در جنوب ترکیه کنونی که در آن هنگام از مناطق آباد و استراتژیک آناتولی بود، پیشروی کرد. Chronology of Iranian History- part one.

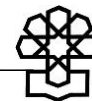
۲. محمد حقانی فضل، تاریخ مسیحیت (جلد اول) انتشارات کانون اندیشه جوان.

۳. وی اولین امپراتور مسیحی و پسر کنستانتینوس یکی از چهار قیصر روم بود که پس از مرگ پدرش در سال ۳۰۶ میلادی به قدرت رسید و بعدها منشأ تحولات زیادی در این امپراتوری شد که یکی از آنها تأسیس شهر استانبول یا قسطنطنیه است. او پس از مسیحی شدن پرچم امپراتوری روم را منقش به نماد صلیب کرد و در جنگها به پیروزی‌های بزرگی نائل آمد. گفته می‌شود نظم و اخلاقی بودن نسبی مسیحیان، پذیرش فروتنانه نابرابری‌های زندگی به امید دست‌یافتن به سعادت اخروی و زیبایی مسالمت‌آمیز شعائرشان او را تحت تأثیر قرار داده بود. تاریخ تمدن؛ ویل دورانت؛ مؤسسه انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی ۱۳۷۲، جلد ۲، صص ۷۶۵.

۴. یکی دیگر از قیصرهای روم که به هنگام صدور فرمان آزادی مذهبی شریک و رفیق کنستانتین در حکومت بود، اما اندکی بعد یعنی از سال ۳۱۴ تا سال ۳۲۴ این دو برای تصاحب قدرت به مدت ۱۰ سال به جنگ با یکدیگر پرداختند که در نهایت کنستانتین پیروز شد.

۵. بخش‌های زیادی از مناطق غربی ترکیه کنونی در آن هنگام تحت سلطه امپراتوری روم بوده است.

۶. در دوره حکومت دیوکتیانوس (۳۰۵-۳۸۴ م) - که به فرمان او آخرین موج از شکنجه‌ها و آزار مسیحیان به وقوع پیوست - حکومت روم بین چهار قیصر تقسیم و متعاقباً جنگ قدرت بین این چهار نفر آغاز شد. در سال ۳۰۶ میلادی یکی از آن چهار قیصر به نام کنستانتینوس درگذشت و فرماندهی سپاه و منطقه تحت تسلط او به پسرش کنستانتین (قسطنطین) رسید. کنستانتین که قصد داشت تمام امپراتوری را فتح کند، در سال ۳۱۲ میلادی به شهر رم لشکرکشی کرد تا با یکی از رقبای خود مبارزه کند. در تاریخ آمده است که روز قبل از حمله، او و سپاهیان در آسمان تصویر صلیبی را مشاهده کردند. خود کنستانتین در این باره گفته است که حوالی ظهر، هنگامی که روز رو به زوال می‌رفت، با چشمان خویش یک صلیب نورانی را در آسمان بالای خورشید دیدم که عبارت «با این [علامت] پیروز شو» روی آن قرار داشت. از این منظره حیرت‌زده شدم، لشکریان سپاه وی که همراه او بودند نیز این معجزه را مشاهده کرده بودند. کنستانتین روز بعد نیز در خواب صدایی شنید که به او دستور می‌داد روی پرچم سربازانش، نشانه مسیح را نصب کند. چون از خواب بیدار شد دستور داد روی پرچمها علامت صلیب نصب کنند. او در این نبرد پیروز و فاتحانه داخل رم شد. با فتح رم او بر غرب امپراتوری تسلط پیدا کرد. یهودیت، مسیحیت و اسلام؛ اف. ئی پیترز؛ جلدیک، ص ۴۹۷.

از علمای وقت مسیحی^۱ به‌عنوان برجسته‌ترین مصادیق آینده‌پژوهانه نرم در فاصله سال‌های بین ظهور مسیحیت تا اسلام نام برد که پیامد هریک از آنها تا همین امروز نیز استمرار یافته است.

به‌عنوان مثال چندین بند از مفاد اصلی اعلامیه جهانی حقوق بشر^۲ نظیر آزادی مذهبی انسان‌ها حدود ۱۶ قرن قبل از قرن بیستم بر مبنای آموزه‌های مسیحیت در فرمان آزادی مذهبی یادشده نه تنها قید شده، بلکه عملاً به مورد اجرا نیز درآمده و ترویج مسیحیت در تمامی نقاط جهان و بالاخص مناطق تحت سلطه امپراتوری روم از جمله در مناطق آناتولی و آسیای صغیر در نتیجه صدور این فرمان بوده است.

در واقع گسترش مسیحیت در آن دوران عمدتاً مدیون اقدامات کنستانتین یکم بوده است که برخلاف حاکمان مستبد، ضمن اینکه خود همچون اکثر مردم مسیحی شد، آن را به‌عنوان دین رسمی معرفی کرد. وی همچنین دست مسئولان کلیسا را در امور اجرایی بازگذاشت که تداوم این روند نهایتاً به وقایع رنسانس منتهی شد.

به‌دنبال رسمیت یافتن دین مسیحیت و همکاری رهبران وقت کلیسا با امپراتور روم، به تدریج اخلاق و آموزه‌های مسیحی نیز ترویج شدند و در همین چارچوب کنستانتین یکم دستور داد: تا مادامی که جرم کسی کاملاً محرز نشده است، هرگز نباید اعدام شود. او همچنین داغ کردن بدن، به دار کشیدن و شکستن پای بردگان و متهمان را غیرمجاز اعلام کرد و به حبس افراد در سیاهچال‌ها و تازیانه زدن بدن بدهکاران نیز پایان داد. در آن دوران، کسانی که استطاعت نگهداری از اطفال خود را نداشتند، آنها را سر راه می‌گذاشتند تا یکی از افراد متمول عهده‌دار مخارج آنان شود. کنستانتین در این زمینه نیز حکمی صادر کرد مبنی بر اینکه این قبیل کودکان با هزینه عمومی در جای مناسبی نگهداری و تربیت شوند. وی ضمناً در قالب آموزه‌های مسیحیت، مجازات‌های سختی برای گناهانی چون زنا و سایر امور غیراخلاقی وضع کرد.^۳

بدینسان فراگیر شدن دین مسیحیت موجب اعتلای سطح اخلاق انسانی در آناتولی و دیگر مناطق تحت سیطره روم آن زمان شد، مقام و حرمت زن به‌عنوان یک انسان بیش از گذشته مورد پذیرش و احترام جامعه قرار گرفت و در بسیاری از موارد دیگر نیز قوانین عادلانه وضع شدند.^۴

به این ترتیب ایجاد قوانین و مقررات اجتماعی بالاخص در امور مربوط به حقوق تکوینی انسان‌ها و تشکیل شورای عمومی کلیسا در نیقیه را باید از بارزترین مصادیق آینده‌پژوهانه نرم در آن دوران دانست که از دو نقطه نظر قانونگذاری (تقنین) و تأسیس تشکل‌ها، سمن‌ها و نهادهای مدنی مردم نهاد^۵ حائز اهمیت بوده‌اند.

1. www.hawzahnews.com/detail/آرانی/باغبانی

2. Universal Declaration of Human Rights

۳. تاریخ کلیسای قدیم در امپراتوری روم و ایران؛ و.م. میلر، ص ۲۳۴.

۴. سرگذشت مسیحیت در طول تاریخ، ارل کرنز، ص ۹۹.

5. Non Governmental Organization

ب) مصادیق آینده‌پژوهانه سخت

از منظر آینده‌پژوهانه سخت نیز در مقطع بین ظهور مسیحیت و اسلام محدوده آناتولی (ترکیه کنونی) شاهد اقدامات مهمی بوده است که آثار برخی از آنها همچون ایجاد کلانشهر استانبول^۱ تا همین امروز ادامه دارد.

اگرچه برخی از منابع تاریخی مبدأ تأسیس شهر استانبول را در خلال هزاره‌های سوم تا اول قبل از میلاد می‌دانند^۲ با این وصف تقریباً همه منابع رسمی و مراکز تحقیقاتی تاریخی جهان حتی در خود ترکیه در این مورد اتفاق نظر دارند که به‌رغم وجود آبادانی و شهر کوچکی در سده‌های قبل از میلاد در این سوی تنگه بسفر، تا اوایل قرن چهارم میلادی جز منطقه نه چندان مطرحی به نام «بیزانتیوم»، هیچ‌گونه مدنیتی که مفهوم یک شهر کامل از آن برداشت شود، در محدوده استانبول امروزی وجود نداشته تا اینکه موقعیت سوق‌الجیشی این منطقه (تنگه بسفر)، کنستانتین یکم را ترغیب کرده که به استناد پیشگویی مبتنی بر رؤیای یکی از نزدیکانش - مبنی بر اینکه به وی الهام شده است که در این منطقه در آینده شهر بزرگی ایجاد خواهد شد^۳ - در سال ۳۳۰ میلادی کنستانتینوپلیس^۴ یا همان استانبول را به‌عنوان مرکز روم شرقی (امپراتوری بیزانس) تعیین کند.

به تبع این اقدام، او پایتخت خود را از روم شرقی به منطقه «بیزانتیوم» در حاشیه تنگه بسفر منتقل و با ایجاد ساختمان‌ها و بناهای مسکونی و اداری، مقدمات تأسیس کنستانتینوپلیس و تبدیل آن به پایتخت را فراهم کرد. این اقدام، مقدمه تقسیم روم به دو بخش شرقی و غربی شد و از آن پس بود که روم شرقی یا امپراتوری بیزانس، قلمرو خود را علاوه بر آناتولی، به سمت مناطق شرقی ترکیه یا آسیای صغیر نیز گسترش داد.

بخش سوم - از ظهور اسلام تا تشکیل نظام جمهوریت در اوایل قرن بیستم

در نخستین سال‌های دهه دوم قرن هفتم میلادی دین اسلام در شبه‌جزیره عربستان ظهور کرده بود، اما به سبب کندی روند تحولات و ابتدایی بودن شیوه‌های ارتباطی، اقوام ترک که در آن هنگام در جغرافیای وسیعی از مغولستان گرفته تا آناتولی زندگی می‌کردند، اطلاعی از پیدایش این دین نداشتند. براساس شواهد تاریخی، پیش از رسیدن پیام اسلام به آناتولی، اقوام ترک که در مناطق وسیعی از

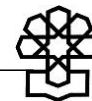
۱. در برخی منابع و کتاب‌ها تصریح شده که استانبول از عبارت یونانی «ایستین بولین» به معنای «به سوی شهر» اقتباس شده است و بعضی نیز آن را تغییر یافته «اسلامبول» به معنای «شهر اسلام» می‌دانند. در سال ۱۷۷۰ میلادی سلطان مصطفی سوم با ضرب سکه‌هایی که روی آن نام استانبول نقش بسته بود، به این نام رسمیت بخشید و آن را جایگزین قسطنطنیه کرد. منبع: کتاب غلط نویسیم، احمد نجفی، ص ۲۲ با اندک اصلاح.

1. <http://www.turkey12.com>

2. <http://www.istanbul.net.tr/istanbul-rehberi/dosyalar/istanbul-tarihi/3>

3. www.farstourism.ir

۴. شهر استانبول در ابتدا با الهام از نام بنیانگذار آن (Constantinopolis) یا شهر کنستانتین نامیده شد که معرب آن قسطنطنیه است.

آسیای میانه، قفقاز و آسیای صغیر پراکنده بودند، عمدتاً یهودی و مسیحی و قبل از آن تحت تأثیر آیین‌هایی همچون «شامانیسم»^۱، بودایی و مزدکی بوده‌اند. برای مثال از میان دولت‌های ترک آن دوره خزرها یهودی، اویغورها مزدکی، قاپقاجلارها بودایی و اوغورلارها مسیحی ارتدکس بوده‌اند.^۲

در منابع تاریخی همچنین تصریح شده است که برخی از اقوام ترک حتی قبل از مسلمان شدن در چارچوب آیینی به نام «گوک تانری»^۳ یا خدای آسمان، یکتاپرست بوده^۴ و طوایف بزرگی از آنها همچون طایفه پرجمعیت «اوغوزها»^۵ هنگام دعا و شکرگذاری یا استعانت و درخواست کمک از خدا (تانری)^۶، دست‌های خود را به سوی آسمان بالا می‌برده‌اند.^۷

بین سال‌های ظهور اسلام در شبه‌جزیره عربستان در اوایل قرن هفتم میلادی (سال ۶۱۰ م) تا زمان فتح قسطنطنیه توسط سلطان محمد فاتح در واپسین سال‌های قرن سیزدهم میلادی (سال ۱۲۹۹ م) که به تأسیس امپراتوری عثمانی منتهی شد، یک فاصله ۶۹۱ ساله وجود دارد که در طول آن اقوام ترک ساکن در این منطقه عمدتاً تحت تأثیر فتوحات اسلامی گاهی فرد به فرد و در مواقعی نیز به صورت دسته‌جمعی و طایفه به طایفه مسلمان شده‌اند.

در فاصله تقریباً هفت قرنی یاد شده، تحولات زیادی در جهان رخ داده که یکی از مهمترین آنها- که روند مسلمان شدن اهالی مناطق آسیای صغیر و آناتولی (ترکیه امروزی) را تسریع کرده و مقدمات تشکیل حکومت‌های مختلف اسلامی در این منطقه را فراهم آورده- جنگ «تالاس»^۸ در سال ۷۵۱ میلادی بین اعراب و مسلمانان از یک‌سو و اقوام چینی از سوی دیگر بوده است. در خلال این جنگ نیروهای سواره نظام ترک به نفع اعراب وارد عمل شده و چینی‌ها را شکست داده‌اند. از آن تاریخ به بعد، ضمن اینکه خود ترک‌ها برای همیشه از حملات لشکریان چین در امان مانده‌اند، میان مسلمانان و اقوام ترک نیز روابط نزدیک و حسنه‌ای به وجود آمده^۹ که تا همین امروز ادامه دارد.

۱. به گفته یکی از محققان به نام میرسنا الیاد (Mircea Eliade) که تحقیقات زیادی درخصوص شامانیسم انجام داده، این نگرش مرکب از عرفان و سحر است. محقق دیگری به نام کولیانو (cauliano) نیز شامانیسم را این‌گونه تعریف می‌کند: «شامانیسم، شامل یک مجموعه روش‌های درمانی و هیجانی برای ارتباط با دنیای ارواح و اداره امور بشری بدین طریق است.» همچنین گفته شده که شخص «شامان» ارواح را تحت حاکمیت خود درمی‌آورد و با شیاطین، اجنه و پری‌ها ارتباط برقرار می‌کرده است.
<http://www.aftabir.com/articles/view/religio>

۲. همان.

3. Gok Tanri

۴. بر مبنای آیین «گوک تانری»، خدای واحد، حاکم مطلق و خالق جهان است و برخی مخلوقات نیز همچون ارواح پدری، آتش، آب، زمین، کوه، سنگ و درخت مقدس محسوب می‌شوند منابع:

Turan, Osman, Türk Cibani Hakimiyeti Mefkuresi tarihi,;istanbul

Turan, Mustafa, "Tarihi Kaynaklar Işığında Nevruz'un Men'ei Meselesi", Milli Folklor Dergisi,

5. Oguz

۶. «تانری» در همه زبان‌های ترکی و از جمله ترکی استانبولی به معنای خداوند است که این عبارت در ترکی آذری با حذف حرف «ن» به صورت مخفف «تاری» تلفظ می‌شود و نام ترکی «تاری وردی» نیز معادل خدایوردی یا خداداد است. کلمه «گوک» نیز به معنای آسمان است.

۷. برای مثال آنها می‌گفتند: «بیرتانری، بیزه یاردیم انت» یعنی ای خدای یکتا، به ما کمک کن.

<http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/2691/4613/33789>

۸. تالاس هم اکنون در زمره خاک قرقیزستان است.

9. <http://www.aftabir.com/articles/view/religion>

به دنبال گسترش روابط اقتصادی- سیاسی و فرهنگی- اجتماعی بین جوامع اسلامی و اقوام ترک، شهرهای بزرگ ترک‌نشین نظیر بخارا، سمرقند، فرغانه و جرجان به مراکز عمده فرهنگ و تمدن اسلامی تبدیل شده‌اند و در ادامه همین روند، نظامیان ترک که در آن دوران در زمینه جنگ‌آوری شهره بوده‌اند، در شکل‌گیری تمدن اسلامی نقش مهمی ایفا کرده‌اند. اگرچه در مقاطعی از این دوران برخی از اقوام ترک حاکمیت اعراب را پذیرفته‌اند، با این وصف به تدریج با کنار زدن آنها، زمام امور را رأساً به دست گرفته‌اند به گونه‌ای که از قرن یازدهم به بعد در یک جغرافیای بسیار وسیع چندین دولت بزرگ مسلمان ترک پدید آمده‌اند که از میان آنها می‌توان طولونی‌ها (۹۰۵-۸۷۵م)، قراخانیان (۱۲۱۲-۸۴۰م)، غزنویان (۱۱۸۷-۹۶۹م)، سلجوقیان (۱۳۰۸-۱۰۴۰م) و خوارزمشاهیان (۱۲۳۱-۱۰۷۷م) را نام برد.^۱

با این اوصاف مهمترین تحول مربوط به اقوام ترک در آن دوران که بالاخص از منظر آینده‌پژوهی اهمیت شایان توجهی دارد در سال ۱۲۹۹ میلادی روی داده است. در آن سال برای اولین بار دولت عثمانی^۲ در محدوده سرزمین آناتولی اعلام موجودیت کرد و همین دولت از حدود یک قرن بعد به یک امپراتوری تمام‌عیار تبدیل شد.

از اوایل سده چهاردهم میلادی و پس از به قدرت رسیدن بایزید اول معروف به (ایلدیرم بایزید^۳)، قلمرو امپراتوری عثمانی به‌طور مداوم در محدوده قاره اروپا گسترش یافت تا اینکه در اوایل نیمه دوم سده پانزدهم (مقارن با سال ۱۴۵۳ میلادی)، شهر کنستانتین (استانبول) توسط سلطان محمد دوم معروف به «سلطان محمد فاتح» تسخیر و امپراتوری عثمانی عملاً وارث امپراتوری روم شرقی (بیزانس) در منطقه آناتولی شد. پیشروی‌ها و توسعه طلبی‌های امپراتوری عثمانی پس از تصرف استانبول نیز ادامه داشت تا اینکه در پایان سده پانزدهم میلادی، این امپراتوری به اوج اقتدار و شکوه خود دست یافت. در آن هنگام، امپراتوری عثمانی از نظر وسعت سرزمینی و کثرت جمعیت^۴، قدرت و اقتدار نظامی، سیاسی و اقتصادی، نظم و سامان اجتماعی، دولت‌سازی و فراهم کردن امکانات رفاه و آسایش ملت، موقعیت منحصر به فردی در منطقه، اروپا و آفریقا داشت و به پشتوانه این قدرت و اقتدار بود که از نیمه دوم سده شانزدهم میلادی خود را به‌عنوان مرکز خلافت اسلامی و رهبری جهان اسلام مطرح کرد.

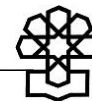
امپراتوری عثمانی در اوج اقتدار خود قلمرو گسترده‌ای داشت به گونه‌ای که در اروپا تا نزدیکی شهر وین (پایتخت امپراتوری هابسبورگ) پیشروی کرده، بخش‌های وسیعی از سرزمین‌های جنوبی دریای مدیترانه و شبه‌جزیره عربستان را از آن خود ساخته و در محدوده شرقی همسایه ایران شده بود.

۱. همان.

۲. عثمانیان شاخه‌ای از ترکمن‌های طایفه «قایی» بودند که در اواخر دوران حاکمیت سلجوقیان از ترکستان به آسیای صغیر (آسیای کوچک) مهاجرت کردند. در آن زمان، سلجوقیان روم، که قسمتی از سلسله دولت‌های سلجوقی بودند، در این سرزمین فرمان می‌راندند. همزمان اقوام ترک [عثمانی] ساکن در نواحی غرب آناتولی نیز به یک قدرت منطقه‌ای و متحد سلاحه تبدیل و بعدها جانشین سلجوقیان شدند. آنها پسوند نام خود (عثمانی) را از عثمان اول، پسر ارطغرل، که رهبر ایل آنان بود، گرفته بودند. ارطغرل فرزند سلیمان‌شاه بود.

۳. ایلدیریم در زبان ترکی اعم از آذری و استانبولی به معنای رعد و برق و کنایه از سرعت عمل داشتن صاحب این نام است.

۴. قلمرو دولت عثمانی در آن مقطع شامل مناطق آناتولی، سوریه، فلسطین، عراق، ارمنستان در آسیا و مصر و لیبی در آفریقا و بلغارستان، یونان، صربستان، آلبانی، بوسنی و رومانی در اروپا بود.

با این همه، ستاره بخت این امپراتوری از قرن هفدهم میلادی به بعد به دلایل مختلفی رو به افول نهاد تا اینکه پس از شکست آلمان از متفقین در جنگ جهانی اول، امپراتوری عثمانی کاملاً فرو پاشید و از ویرانه‌های آن جمهوری ترکیه سر برآورد.

پس از تأسیس نظام جمهوریت در ترکیه، کشورهای متفق پیروز در جنگ و بالاخص انگلیس که از همراهی امپراتوری عثمانی با آلمانی‌ها در جنگ جهانی اول خشمگین بودند، بسیاری از مناطق تابعه و مستعمرات این امپراتوری را تکه تکه و در هر کدام کشور جدیدی به وجود آوردند.

• مصادیق آینده‌پژوهانه در ترکیه از ظهور اسلام تا تشکیل جمهوری ترکیه

مقطع ظهور اسلام یعنی از آغاز قرن هفتم میلادی تا تشکیل نظام جمهوریت در ترکیه در سال ۱۹۲۳ (۱۳۰۲ هجری شمسی) اندکی بیش از ۱۳ قرن به طول انجامیده که در این فاصله مناطق آسیای صغیر و آناتولی (ترکیه امروزی) از منظر آینده‌پژوهی شاهد تحولات نرم و سخت متعددی بوده‌اند که در ادامه به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌شود:

الف) مصادیق آینده‌پژوهانه نرم

از جمله مصادیق آینده‌پژوهانه نرم در هزاره مورد بررسی در محدوده ترکیه کنونی می‌توان موارد زیر را نام برد:

۱. پذیرش اختیاری دین اسلام با نگاه به آینده توسط اکثریت مردم و برقراری ارتباط با جوامع اسلامی،
۲. ترجیح حروف عربی بر حروف لاتین (نگارش مفاهیم و مضامین ترکی با استفاده از حروف عربی)،
۳. جانبداری از جوامع و فرهنگ اسلامی در برابر حملات دشمنان شرقی (چینی) و غربی (رومی)،
۴. طراحی و ایجاد اولین مرکز خلافت اسلامی غیرعربی تحت لوای امپراتوری عثمانی^۱،
۵. تغییر رویکرد الگویی ابتدا از غرب به شرق و سپس از شرق به غرب،
۶. تشکیل قوی‌ترین دولت-ملت به معنی امروزی آن در محدوده اروپا.

ب) مصادیق آینده‌پژوهانه سخت

در فاصله ظهور اسلام تا تأسیس نظام جمهوریت در ترکیه، اقوام ترک منشأ اقدامات و تحولات گوناگونی بوده‌اند که از منظر آینده‌پژوهی به معنای عام و بالاخص مصادیق سخت آن اهمیت دارند و برخی از مهمترین آنها بدین شرحند:

۱. ورود سواره نظام‌های قشون ترک به جنگ «تالاس» به نفع اعراب و مسلمانان و شکست دادن چینی‌ها،
۲. گسترش روابط اقتصادی-سیاسی اقوام ترک با جوامع اسلامی،
۳. تأسیس دولت‌های متعدد اسلامی همچون طولونی‌ها، قراخانیان، سلجوقیان و... در حد فاصل

۱. ذکر این نکته ضرورت دارد که بخش اصلی مسجدالنبی (ص) در شهر مدینه و گنبد معروف آن (خضراء) در سال ۱۲۷۷ قمری (۱۸۶۰ میلادی) در دوران خلافت سلطان عبدالمجید یکم عثمانی ساخته شده و قبل از آن نیز سلطان سلیمان یکم در سال ۱۵۴۰ میلادی (۹۴۷ ه.ق) بنای قدیمی این مسجد را بهسازی کرده است.

قرن نهم تا سیزدهم میلادی،

۴. تشکیل امپراتوری عثمانی از ادغام دولت‌های کوچک محلی در سال ۱۲۹۹ میلادی،
۵. تصرف «کنستانتینوپلیس» یا استانبول کنونی توسط سلطان محمد فاتح در سال ۱۴۵۳ میلادی و پایان دادن به سلطه امپراتوری بیزانس (روم شرقی) در مناطق آناتولی و آسیای صغیر،
۶. توسعه قلمرو سرزمینی امپراتوری عثمانی از مرکز اروپا تا شبه‌جزیره عربستان^۱.

فصل دوم - نمودهای آینده‌پژوهی در ترکیه معاصر (انقلاب ۱۹۲۳ میلادی تاکنون)

فصل مهمی از تاریخ ترکیه چنانکه در هلال و ستاره پرچمش نیز نمود یافته، با اسلام گره خورده است، زیرا تا قبل از آغاز قرن بیستم به واسطه حاکمیت و سیطره بلامنازع چندین صدساله امپراتوری عثمانی بر بخش‌های قابل توجهی از اراضی شمال آفریقا، خاورمیانه و مناطقی از مرکز و جنوب اروپا، این کشور عملاً مرکز خلافت اسلامی در جهان بوده است.

با این وصف، بسان دیگر امپراتوری‌های طول تاریخ، به تدریج علائم غروب این امپراتوری نیز به‌ویژه در سده‌های بعد از انقلاب صنعتی به‌تبع شناسایی و کشف مناطق نفت‌خیز در قلمرو جنوبی امپراتوری عثمانی همچون اراضی کویت و عربستان کنونی از یک‌سو و شکست این امپراتوری از ارتش ایتالیا در سال ۱۹۱۲- که منجر به جدا شدن سه ایالت متعلق به این امپراتوری در شمال آفریقا یعنی طرابلس، فزان و برقه از قلمرو این امپراتوری و تشکیل کشور مستقل لیبی شد^۲- ازسوی دیگر به تدریج آشکار شدند. ضعف مفرط امپراتوری عثمانی همچنین نظر برخی از کشورهای اروپایی و ازجمله آلمان را نیز به‌سوی این امپراتوری جلب کرد به نحوی که ژرمن‌ها در آستانه جنگ جهانی اول، به تدریج با نفوذ در بخش‌های مختلف اقتصادی-سیاسی امپراتوری عثمانی، تمامی امور مربوط به آموزش نظامیان ترک را نیز توسط یک گروه ۴۲ نفره متشکل از افسران و مستشاران اعزامی خود به ریاست ژنرال «لیمان فن ساندرز» بر عهده گرفتند^۳ و متعاقباً نیز این امپراتوری را به نفع خود وارد جنگ جهانی اول کردند.

پس از شکست آلمان در جنگ جهانی اول، انگلیس و فرانسه که از یک‌سو چشم به منابع نفتی واقع در قلمرو امپراتوری عثمانی دوخته و ازسوی دیگر از عملکرد این امپراتوری در جانبداری محض از

۱. در مقاطعی از دوره مورد نظر، از اتریش گرفته تا مصر و لیبی، عراق، سوریه و سرزمین حجاز و شبه‌جزیره عربستان در زمره متصرفات امپراتوری عثمانی بوده‌اند.

2. <http://wail.es/history-of-humanity/1911/5/Italo-Turkish-war>. The Italo-Turkish or Turco-Italian War (Turkish: Trablusgarp Savaşı, "Tripolitanian War"; also known in Italy as Guerra di Libia, "Libyan War") was fought between the Kingdom of Italy and the Ottoman Empire from September 29, 1911, to October 18, 1912. As a result of this conflict, Italy captured the Ottoman Tripolitania Vilayet (province), of which the main sub-provinces (sanjaks) were Fezzan, Cyrenaica, and Tripoli itself. These territories together formed what became known as Italian Libya.

۳. استانفورد، جی. شاو و ازل کورال شاو، تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه، ترجمه محمود رمضان‌زاده.

آلمان در جنگ ناراضی بودند، درصدد انتقام گرفتن از این امپراتوری برآمدند و ضمن پایان دادن به عمر امپراتوری عثمانی، ترکیه را با ابعاد کنونی اش ایجاد و آن را در مرزهای کنونی خود محدود کردند. آنها همچنین تمامی مستعمرات امپراتوری عثمانی را تحت تصرف و قیمومیت خود قرار دادند و به تدریج از طریق با روی کار آوردن افراد و رژیم‌های مطیع و وابسته به خود در این مناطق و اعطای حق تشکیل کشور به آنها- که تضمین‌کننده منافع غرب به‌ویژه در مورد تأمین نفت و گاز و زمینه‌ساز اختلافات و جنگ‌های لازم بعدی در منطقه باشند- امپراتوری عثمانی را روانهٔ بایگانی تاریخ ساختند.

• تدوین و اجرای ۱۰ برنامه پنج‌ساله و یک سند چشم‌انداز برای توسعه ترکیه

در سال ۱۹۲۳ (۱۳۰۲ هجری شمسی) جمهوری ترکیه به‌عنوان وارث امپراتوری عثمانی سربرآورد و با رهبری مصطفی کمال پاشا معروف به «آتاترک»^۱ فصل نوینی را در روند برنامه‌ریزی اساسی برای آینده خود آغاز کرد.

۱۱ سال بعد از تأسیس جمهوری ترکیه، اولین برنامه پنج‌ساله در این کشور به مورد اجرا درآمد که به‌دلیل همزمانی بعضی از سال‌های اجرای آن با جنگ جهانی دوم، همه اهداف آن محقق نشدند اگرچه این برنامه در همان شرایط بحرانی نیز زیرساخت‌های مناسب را برای توسعه این کشور به‌ویژه در دو بخش صنعت و معدن فراهم آورد.^۲

در ابتدای دهه ۱۹۵۰ میلادی حزب دمکرات ترکیه به قدرت رسید و شیوه برنامه‌ریزی متمرکز را کنار گذاشت که این بلا تکلیفی و بی‌برنامگی تا سال ۱۹۶۱- که قانون اساسی جدید این کشور به تصویب رسید- ادامه یافت تا اینکه این قانون مسئولیت هرگونه برنامه‌ریزی اقتصادی - اجتماعی را برعهده دولت گذاشت و بر همین مبنا «سازمان دولتی برنامه‌ریزی»^۳ ترکیه تأسیس شد که این سازمان از آن تاریخ تاکنون ۱۰ برنامه پنج‌ساله و یک سند چشم‌انداز تدوین کرده است که همهٔ این برنامه‌ها توسط دولت‌های وقت به مورد اجرا گذاشته شده‌اند.^۴

در سال ۱۹۶۳ همزمان با نخستین سال از اجرای اولین برنامهٔ پنج‌سالهٔ عمران ملی،^۵ با هدف سازماندهی، هماهنگ‌سازی و پیشبرد تحقیقات پایه و کاربردی، هدایت فعالیت‌های پژوهشی و انطباق آنها با هدف‌ها و جهت‌گیری‌های در نظر گرفته شده در برنامه و تعیین اولویت‌های تحقیقاتی برای کشور «شورای تحقیقات علمی و فنی ترکیه» تأسیس شد.

به فاصلهٔ چند سال بعد، به ابتکار شورای تحقیقات علمی و فنی ترکیه، اولین مرکز تحقیقاتی این کشور در شهر «مرمره» تأسیس شد که هنوز هم یکی از مهمترین مراکز تحقیقات صنعتی و توسعه

۱. «آتا» در زبان ترکی به معنای پدر است.

۲. سیر تحول برنامه‌ریزی در جهان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی- پرتا جامع علوم انسانی، ص ۳۳

3. State Planning Organization(Spo)

۴. گاهی بین اجرای این برنامه‌ها چند سالی فاصله افتاده است و برخی از این آنها نیز در حین اجرا دستخوش تغییر و تحول شده‌اند.

۵. برنامه‌های پنج‌ساله در ترکیه، برنامه‌های توسعه ملی نامیده می‌شوند.

فناوری ترکیه به شمار می‌رود. شورای تحقیقات علمی و فنی ترکیه همچنین مقدمات فرهنگ‌سازی را برای توسعه علوم و فناوری به منزله یک حوزه سیاستی مهم در اسناد و برنامه‌های عمران ملی فراهم کرد که ورود مفهوم سیاست توسعه فناوری و در هم آمیزی آن با سیاست‌های صنعتی، اشتغال و سرمایه‌گذاری در برنامه عمرانی سوم ترکیه (۱۹۷۳ تا ۱۹۷۷) از مصادیق بارز این فرهنگ‌سازی بود.^۱

همزمان با اجرای برنامه‌های پنج‌ساله عمرانی، نخستین سند سیاستی تفصیلی بخش علوم و فناوری ترکیه نیز با افق زمانی ۲۰ ساله با هماهنگی وزارت کشور و با مشارکت افزون بر ۳۰۰ نفر از کارشناسان صاحب‌نظران زبده از بخش‌های گوناگون در سال ۱۹۸۳ تدوین شد. یکی از بندهای این سند تشکیل شورای عالی علوم و فناوری ترکیه به منزله بالاترین مرجع سیاستگذاری پیش‌بینی کرده بود که این شورا نیز در دومین نشست خود سندی را تحت عنوان سیاست علوم و فناوری ترکیه به تصویب رساند که به دهه ۱۹۹۳ تا ۲۰۰۳ اختصاص داشت و به منزله نقطه عطفی در روند سیاستگذاری علوم و فناوری بود. در سال ۱۹۹۵ سند دیگری با عنوان «پروژه پیشبرد علوم و فناوری» توسط شورای یادشده تنظیم و در فصل علوم و فناوری برنامه پنج‌ساله هفتم عمرانی گنجانده شد. در این سند بر توسعه علوم و فناوری در هفت حوزه اطلاعات و ارتباطات، تولید و اتوماسیون صنعتی، حمل‌ونقل، فضا و صنایع دفاعی، مهندسی ژنتیک بیوتکنولوژی با تکیه بر کاربردهای آن در بخش کشاورزی (پروژه آناتولی جنوبی)، فناوری زیست‌محیطی و سیستم‌های تولید انرژی تجدیدپذیر و موارد پیشرفته بود که پس از زلزله سال ۱۹۹۹ موضوع تحقیقات مرتبط با سوانح طبیعی و مدیریت ریسک نیز به آن افزوده شد.

شورای عالی علوم و فناوری ترکیه در ششمین نشست خود در ماه دسامبر سال ۲۰۰۰ میلادی، بر لزوم انجام تمرین آینده‌نگاری فناوری به منظور ارتقای سطح اقتصاد ترکیه و دستیابی به جامعه‌ای نوآور و مرفه در افق ۲۰۲۳ تأکید و نقشه حرکت در این عرصه را ترسیم کرد که یکی از آنها تشکیل یک کمیته راهبری متشکل از ۶۵ نماینده از ۲۷ نهاد دولتی، ۲۵ مؤسسه صنعتی و سازمان غیردولتی و همچنین ۹ دانشگاه به منزله عالی‌ترین مرجع هدایت‌کننده طرح آینده‌نگاری است. اجرای نخستین طرح آینده‌نگاری ترکیه که ۲۰۰ هزار یورو هزینه در برداشت نهایتاً به انتشار ۲۴ گزارش کاربردی و دو سند مهم انجامید. یکی از این سندها در قالب قطعنامه «کنگره اقتصاد ترکیه-۲۰۰۴» منتشر شد و سند دوم نیز پیش‌نویس سند راهبرد توسعه فناوری ترکیه است که آن هم در ماه اوت سال ۲۰۰۴ با عنوان «سیاست‌های ملی علوم و فناوری ترکیه؛ سند راهبرد ۲۰۰۳-۲۰۲۳» منتشر شد.^۲

در نتیجه اجرای این اسناد، طرح‌ها و برنامه‌ها، ترکیه هم اکنون در زمره ۲۰ کشور صنعتی جهان

۱. آشنایی با برخی تجارب آینده‌نگاری و آینده پژوهی در جهان، علی‌ایا، امیرهوشنگ حیدری، یحیی امامی، کوروس صدیقی، حسن حشمتی و علی‌اکبر نوایی، ناشر: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور- ۱۳۹۴، تهران

قرار گرفته است^۱ اما سیاستمداران حزب حاکم و شخصیت‌های حقیقی و حقوقی ترکیه از این وضعیت نیز چندان رضایت ندارند و لذا در سند چشم‌اندازی که به مناسبت فرارسیدن یکصدمین سالگرد تأسیس ترکیه نوین (سال ۲۰۲۳ میلادی) تهیه کرده‌اند، این هدف را مدّ نظر قرار داده‌اند که ترکیه باید تا آن سال بتواند دو تریلیون دلار (دو هزار میلیارد دلار) تولید ناخالص داخلی و ۵۰۰ میلیارد دلار صادرات داشته باشد و سطح در آمد سرانه را به ۲۵ هزار دلار برساند تا یکی از ۱۰ اقتصاد برتر جهان شود.^۲

اگرچه برخی از کارشناسان مسائل ترکیه مشکلات ناشی از مسائل منطقه ای، تبعات کودتای نافرجام ۲۰۱۶ و برخی عوامل داخلی و خارجی را مانع از تحقق اهداف سند چشم‌انداز ۲۰۲۳ ترکیه می‌دانند،^۳ با این وصف بر اساس اطلاعات و آمارها و با توجه به زیرساخت‌ها و شاخص‌های موجود دستیابی به اهداف تعریف شده در سند چشم‌انداز برای این کشور چندان هم دور از دسترس نخواهد بود.^۴

ترکیه از نظر سیاسی طی بیش از ۹ دهه گذشته دولت‌ها و حکومت‌های حزبی و نظامی متعددی را تجربه کرده که دولت کنونی برآمده از حزب سیاسی و اسلام‌گرای «عدالت و توسعه»^۵ معروف به (آک پارتی یا حزب سفید) آخرین آنهاست. مؤسسين و بیشتر رهبران و اعضای ارشد کنونی این حزب همچون رجب طیب اردوغان و عبدا... گل از شاگردان نجم‌الدین اربکان^۶، رهبر فقید احزاب اسلام‌گرای نظام ملی، سلامت ملی، رفاه، فضیلت و سعادت بوده‌اند که در سال ۲۰۰۱ به دنبال محدودیت‌هایی که نظامیان برای فعالیت حزب سعادت ایجاد کردند از این حزب منشعب شدند و حزب جدید «عدالت و توسعه» را پایه‌گذاری کردند.

این حزب جدیدالتأسیس، در سال ۲۰۰۲ میلادی ابتدا در انتخابات مربوط به شهرداری‌ها و سپس در انتخابات مجلس حائز اکثریت شد و پس از به دست گرفتن قدرت، با یک رقمی کردن نرخ تورم و افزایش مداوم میزان رشد اقتصادی، پیروزی خود را در مراحل بعدی تثبیت کرد.

به‌رغم تدابیر و سیاست‌های موفقیت آمیز حزب عدالت و توسعه بالاخص در عرصه‌های اقتصادی، برخی از احزاب مخالف و نظامیان ترکیه از تمایلات اسلامی این حزب ناخشنودند و به همین سبب نظامیان مخالف اقدامات دولت که ظرف نیم‌قرن گذشته چندین دولت دمکراتیک را در این کشور سرنگون کرده‌اند، در روزهای ۱۵ و ۱۶ ماه ژوئیه سال ۲۰۱۶ اقدام به طراحی و اجرای یک کودتا کردند

۱. اجلاس سال ۲۰۱۶ سران گروه ۲۰ با حضور بارک اوباما رئیس‌جمهوری آمریکا و دیگر سران کشورهای عضو از ۲۴ تا ۲۶ آبان ماه ۱۳۹۴ در آنتالیای ترکیه برگزار شد. گروه ۲۰ شامل ۱۹ کشور کانادا، فرانسه، آلمان، ایتالیا، ژاپن، روسیه، بریتانیا، آمریکا، چین، عربستان سعودی، اندونزی، استرالیا، ترکیه، برزیل، آرژانتین، هند، کره جنوبی، آفریقای جنوبی و مکزیک به علاوه اتحادیه اروپا به عنوان بیستمین عضو این گروه است. اعضای گروه ۲۰ حدود ۶۵ درصد جمعیت؛ دوسوم تجارت و بیش از ۹۰ درصد از تولید مواد خام جهان را در اختیار دارند. اجلاس سال ۲۰۱۷ این گروه نیز از ۶ تا ۸ جولای با حضور دونالد ترامپ و پوتین در هامبورگ آلمان برگزار شد.

۲. قدرت‌یابی ترکیه؛ پیامدهای ژئواکونومیک برای ایران، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۲۵۵۰، اسفندماه ۱۳۹۲.

۳ - مصاحبه دکتر اسدا... اطهری یا یوسف ناصری، سایت عصرایران، ۲۱ مردادماه ۱۳۹۶

۴. بررسی سند و شاخص‌های زمینه‌ساز چشم‌انداز اقتصادی ترکیه، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۴۷۶۵، اسفند ماه ۱۳۹۴.

5. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)

۶. تولد ۱۹۲۶، فوت ۲۰۱۱ میلادی.

که به سبب مقاومت مردم و حمایت آنها از دولت برای اولین بار در تاریخ ترکیه تلاش آنها ناکام ماند و اردوغان مجدداً و البته با اقتدار بیشتری به صحنه سیاسی بازگشت.

الف) مصادیق آینده‌پژوهانه نرم در ترکیه معاصر

مصادیق آینده‌پژوهی نرم در ترکیه معاصر بسیارند، زیرا همه اقدامات بنیادی و راهبردی در عرصه‌های زندگی فردی و اجتماعی که روند توسعه این کشور را تسریع کرده‌اند، از برنامه‌های آینده‌پژوهانه‌ای سرچشمه گرفته‌اند که در ادامه به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌شود.

۱. ارائه الگویی میانه‌رو و مسالمت‌جو از اسلام در جهان

تمامی سیاست‌های ترکیه امروزی اعم از آنچه که توسط حزب عدالت و توسعه و با هدایت اردوغان و همفکرانش در قالب نمونه‌ای از حاکمیت اسلامی در این کشور به منصفه ظهور رسیده یا اقداماتی که زیر نظر همفکر قدیمی و دشمن سرشناس کنونی اردوغان یعنی «فتح اله گولن»^۱ در داخل و خارج ترکیه به طور هوشمندانه انجام می‌شوند، چیزی جز نشان دادن الگویی میانه‌رو و مسالمت‌جو از اسلام^۲ در چارچوب تعریف مورد نظر نظریه‌پردازان سیاسی- مذهبی این کشور نیست.

پیداست که بخش رسمی این سیاست توسط دولت ترکیه و در قالب روابط سیاسی اجرا و تبلیغ می‌شود و در این چارچوب این کشور از اروپا^۳ گرفته تا آفریقا^۴ در هر جا که بتواند از طریق احداث مساجد و مدارس به نام خود به ترویج اسلام میانه‌رو مورد نظر می‌پردازد و بخش غیررسمی آن را نیز برخی نهادهای غیردولتی از جمله مراکز وابسته به فتح... گولن مدیریت می‌کنند چنانکه تا پیش از کودتای ناموفق سال ۲۰۱۶ در ترکیه که حزب عدالت و توسعه و شخص اردوغان، فتح... گولن را طراح آن معرفی کردند، این کشور مخالفت چندانی با فعالیت مدارس و مراکز آموزشی و دینی وابسته به بنیاد گولن در محدوده این کشور و دیگر نقاط جهان نداشت.^۵

۱. فتح... گولن از شاگردان برجسته سعید نورسی (۱۸۷۸ - ۱۹۶۰) است که اکنون در ترکیه عمدتاً با لقب «بدیع الزمان نورسی» شناخته می‌شود. وی از جمله شخصیت‌های تأثیرگذار ترکیه در اوایل دوران جمهوریت بود که با نگاشتن مجموعه کتاب‌ها، یادداشت‌ها، نامه‌ها و ارائه سخنرانی‌هایی که به بازداشت و تبعید وی انجامید توانست با ایجاد جریان‌ی در برابر موج لائیسیت و کمونیسمی که توسط دولت آناترک ایجاد شده بود در حد خود مقاومت کند. مجموعه آثار او اکنون با عنوان دوره ۱۲ جلدی «رسائل نور» شناخته می‌شود.

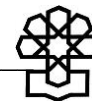
۲. اکثر مسلمانان ترکیه اهل سنت و تابع فقه حنفی هستند.

۳. برای مثال اعلام خیر ساخت مسجد و مرکز اسلامی در منطقه تالین استونی توسط وزیر امور خارجه ترکیه در تاریخ ۱۳۹۵/۰۸/۰۷. مأخذ: www.tabnak.ir

۴. بر پایه گزارش سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی هیچ کشور کمک‌دهنده دیگری مانند ترکیه کمک‌های فنی و انسانی خود به آفریقا را افزایش نداده است. آنکارا طی سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۳ کمک‌های خود به آفریقا را از ۷۸۰ میلیون به ۲/۳ میلیارد دلار افزایش داده و این افزایش همچنان ادامه دارد.

۵. [http://www.shafaqna.com/persian/elected/item/104720-](http://www.shafaqna.com/persian/elected/item/104720)

۵. گمانه‌زنی‌ها در مورد تعداد افرادی که امروزه با جنبش گولن همکاری می‌کنند، متفاوتند، اما از چند صد هزار تا چهار میلیون نفر به عنوان همکاران این پروژه بزرگ بین‌المللی ذکر می‌شوند. افراد همکار در این بنیاد عمدتاً دانش‌آموزان، معلمان، تاجر، روزنامه‌نگاران و افراد تحصیل‌کرده در زمینه‌های مختلف هستند. جنبش گولن در کشورهای مختلف دارای مدارس، دانشگاه‌ها، مؤسسه‌های حرفه‌ای و کاری و حتی ایستگاه‌های رادیویی و تلویزیونی است. مأخذ: همان و همچنین گزارشی هفته‌نامه نیوزویک (Newsweek)

۲. ترکیه را مدافع و نماینده واقعی جهان اسلام نشان دادن

رجب طیب اردوغان چندی پیش با اشاره به اینکه حدود یک‌چهارم جمعیت جهان مسلمانند، طی سخنانی بجا و بحق، خواستار اختصاص یک کرسی دائم شورای امنیت به مسلمانان شد^۱ و بدیهی است که با فرض تحقق چنین خواسته‌ای، اولین کاندیدای محتمل برای احراز این سمت که مقبولیت نسبی در میان بیشتر جوامع اسلامی داشته باشد، از همین کشور و چه بسا خود او خواهد بود.

۳. جانبداری از همه اقوام ترک‌زبان جهان

برای ترکیه، زبان و قومیت اهمیت ویژه‌ای دارد و به همین دلیل این کشور تلاش می‌کند علاوه بر ترکی استانبولی، خود را مدعی انواع گویش‌های ترکی اعم از آذری، قزاقی، قرقیزی، تاتاری، ترکمنی، اویغوری، ازبکی و نظایر اینها^۲ نشان دهد^۳ و بدین طریق همه اقوام ترک‌زبان جهان را زیر چتر حمایت خود گرد آورد.

۴. برای پیوستن به اتحادیه اروپا تلاش کردن

اگرچه بخش اعظم خاک ترکیه در زمره قاره آسیاست و تاریخ و مذهب اکثر مردم این کشور نیز با اسلام و به‌طور کلی مشرق‌زمین گره خورده است، با این وصف ترکیه - حتی در زمانی که انگلیس سیاست خروج از اتحادیه اروپا را کلید زده است^۴ - سودای پیوستن به این اتحادیه را در سر می‌پروراند و خود را به آب و آتش می‌زند تا با پیوستن به آن اتحادیه حساب خود را از دیگر کشورهای آسیایی و همسایه در منطقه جدا کند، غافل از اینکه پیشرفت و توسعه الزاماً رابطه مستقیمی با اروپایی شدن ندارند، کما اینکه در همین آسیا کشورهایی همچون ژاپن وجود دارند که بیشتر کشورهای غربی در زمینه پیشرفت و توسعه اقتصادی - صنعتی و مدنیّت هرگز به‌گرد پایشان هم نمی‌رسند.

۵. تأثیرگذاری بر فرهنگ ملل

یکی از برنامه‌ها و اهداف اصلی آینده‌نگرانه ترکیه این است که از طریق صدور محصولات فرهنگی خود به معنای عام و صادرات فیلم و سریال به معنای خاص، ضمن دستیابی به درآمدهای مورد نظر فرهنگ این کشور را نیز در سرتاسر زمین تبلیغ کند، چنانکه هم‌اکنون محصولات فرهنگی ترکیه به بیش از ۷۰ کشور جهان صادر می‌شوند و تلاش آنکارا این است که این بازار را روز به روز گسترش دهد و اکثر قریب به اتفاق کشورها را مشتری محصولات فرهنگی خود سازد. نکته قابل توجه این است که زحمات و اقدامات ترکیه در این عرصه تاکنون نیز بی‌اجر و پاداش نمانده و درآمد این کشور از محل صادرات

1. <http://aa.com.tr/fa>

۱. سخنان اردوغان در اجلاس سازمان همکاری اسلامی، خبرگزاری آناتولی

2. Azeri, Kazakh, Kyrgyz, Tatar, Turkmen, Uyghur, Uzbek & ...

3. www.umich.edu- Turkish studies

4. Brexit (Britain) & (Exit)

محصولات فرهنگی که از ۱۰ هزار دلار در سال ۲۰۰۴ شروع شده هم اکنون به ۳۰۰ میلیون دلار در سال رسیده و قرار است تا سال ۲۰۲۳ به سطح دو میلیارد دلار افزایش یابد.^۱ یادآوری می‌شود که در زمینه صادرات محصولات فرهنگی، ترکیه هم اینک پس از آمریکا مقام دوم جهان را به خود اختصاص داده است.^۲

ب) مصادیق آینده‌پژوهانه سخت در ترکیه معاصر

بر خلاف مصادیق آینده‌پژوهی نرم، مصادیق سخت آن نمودهای آشکارتری دارند و اساساً قابل کتمان نیستند که در ادامه به مواردی از مهمترین آنها اشاره می‌شود:

۱. پیوستن به جمع ۱۰ اقتصاد برتر جهان

تمام هم و غم ترکیه بالاخص در دوران زمامداری حزب عدالت و توسعه این است که بر اساس افق‌های تعیین شده در سند چشم‌انداز سال ۲۰۲۳ همزمان با یکصدمین سال تأسیس نظام جمهوریت، این کشور با افزایش میزان تولید ناخالص داخلی سالیانه به سطح دو تریلیون دلار و رساندن صادرات خود به مرز ۵۰۰ میلیارد دلار، در زمره ۱۰ اقتصاد برتر جهان قرار گیرد^۳ که برخی صاحب‌نظران بین‌المللی نیز دستیابی به چنین ایده‌ای را حتی تا سال ۲۰۲۰ برای ترکیه امکان‌پذیر دانسته و تأکید کرده‌اند که خیزش واقعی اقتصاد این کشور تازه از آن پس آغاز خواهد شد.^۴

۲. سرمایه‌گذاری مناسب در بخش هوا و فضا

ترکیه به خوبی می‌داند که میزان بهره‌مندی کشورها از ظرفیت‌های موجود فضا در دهه‌های آینده، به میزان سرمایه‌گذاری کنونی آنها در این بخش بستگی دارد و لذا مقامات این کشور از مدت‌ها قبل حضور هرچه بیشتر در فضا را در دو بخش نظامی و غیرنظامی در دستور کار خود قرار داده‌اند و در همین راستا این کشور نخستین ماهواره نظامی - جاسوسی مربوط به ارتش خود را در ۱۶ آذرماه سال ۱۳۹۵ از پایگاه فضایی گویان فرانسه به فضا پرتاب کرده است.^۵

این ماهواره که «گوک ترک ۱» نام دارد در هر ۹۰ دقیقه یک بار کره زمین را دور می‌زند و در طول هر سال بیش از ۶۰ هزار تصویر و فیلم از نقاط مورد نظر به مقر خود در ترکیه مخابره می‌کند.

1. donya-e-egtesad.com

2. www.mehrnews.com-1393/08/05.

۳. قدرت‌یابی ترکیه؛ پیامدهای ژئواکونومیک برای ایران، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۲۵۵۰، اسفندماه ۱۳۹۲.

۴. جورج فریدمن، صد سال آینده، پیش‌بینی قرن بیست‌ویکم؛ انتشارات زیتون سبز، ۱۳۹۱، ص ۲۴۳.

www.tabnak.ir

۵. به نقل از ایرنا

۳. ارتقای مداوم سطح رفاه، بهداشت و امنیت شهروندان

دولت آنکارا در کنار همه برنامه‌های بلندمدت و آینده‌نگرانه خود، از افزایش درآمد سرانه و ارتقاء سطح بهداشت، سلامت، رفاه عمومی و امنیت شهروندان نیز غافل نمانده به‌گونه‌ای که از سال ۲۰۱۳ تاکنون سرمایه‌گذاری قابل توجهی در بخش‌های مربوط به بهداشت، سلامت و تکنولوژی پزشکی انجام داده است.^۱ دولت این کشور در همین چارچوب طرح‌های اساسی و عمرانی متعددی را نیز اجرا کرده که برخی از آنها همچون تونل «اوراسیا» در حد فاصل دو بخش آسیایی و اروپایی استانبول - که در نوع خود جدیدترین و پیشرفته‌ترین تونل زیردریایی جهان به شمار می‌رود- در نخستین روز از زمستان سال گذشته (اول دی‌ماه ۱۳۹۵) در عمق ۱۶۰ متری سطح زمین به مرحله بهره‌برداری رسیده است.^۲ توسعه صنایع سنگین از جمله کشتی‌سازی و خودروسازی با استفاده از بسته‌های حمایتی دولت از دیگر برنامه‌های بنیادی و هدفمند ترکیه در این زمینه بوده‌اند.^۳ در کنار این اقدامات، ارتش ترکیه نیز از نظر نیروی انسانی و تجهیزات نظامی تقویت شده و عنوان هشتمین ارتش نیرومند جهان را در سال ۲۰۱۶ به خود اختصاص داده است.^۴

۴. تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها

یکی از برنامه‌های آینده‌نگرانه و هوشمندانه سیاستمداران ترکیه دستکم در چند دهه اخیر این بوده است که از همه فرصت‌ها و موقعیت‌ها در داخل و خارج کشور به نفع خود بهره‌برداری و تا حد امکان تهدیدها را به فرصت تبدیل کنند. به‌عنوان مثال این کشور در طول جنگ هشت‌ساله بین ایران و عراق که مقارن با دوران ریاست‌جمهوری «تورگوت اوزال» بود^۵ ضمن اعلام بی‌طرفی و تلاش میانجیگرانه برای برقراری صلح بین دو همسایه در حال جنگ خود، با هر دو کشور رابطه حسنه برقرار و با تمام توان کالاهای تولیدی خود را به هر دو کشور صادر کرد و بدین طریق ضمن اینکه هیچ‌گونه آسیبی از این جنگ ندید، اقتصاد ضعیف و نحیف خود را با استفاده از این فرصت استثنایی سر و سامان داد.

به همین ترتیب در سال گذشته نیز که رابطه مسکو با آنکارا به تبع سرنگونی یک جنگنده روسی بر فراز سوریه توسط یک جنگنده ترک، تیره و بحرانی شده بود، ترکیه ضمن حفظ اقتدار ملی خود، با تأنی و تدبیر این ماجرا را مدیریت کرد، به‌گونه‌ای که ترور سفیر روسیه در آنکارا نیز - که چند ماه بعد از بهبود نسبی روابط فیما بین به وقوع پیوست - هیچ‌گونه خللی در روابط تازه ترمیم شده آنکارا- مسکو

1. TFP- Futuristler Derneği
www.asriran.com

۲. به نقل از خبرگزاری آناتولی

۳. همان، ۱۳۹۵/۰۶/۱۴.

۴. مجله تصویری سلاح (Gunsmonitor).

۵. Halil Turgut Özal متولد ۱۲ اکتبر ۱۹۲۷ در ملطیه و فوت شده به تاریخ ۱۷ آوریل ۱۹۹۲ در آنکارا) هشتمین رئیس‌جمهور ترکیه بود. حزب وی (مام وطن) در انتخابات سال ۱۹۸۲ ترکیه به پیروزی رسید. اوزال، پس از عدنان میندیرس و سلیمان دمیرل، سومین رهبر انتخاب‌شده به‌صورت دمکراتیک در تاریخ ترکیه به‌شمار می‌رود.

<http://turkiyeonline.ir/1393/12/06/%D8>.

پدید نیامد و پوتین سرانجام فرمان لغو تمامی تحریم‌های یکجانبه، روسیه علیه ترکیه را صادر کرد.^۱ آخرین نمونه در این زمینه، استفاده ترکیه از فرصت تیره شدن روابط عربستان و سه کشور عربی دیگر (امارات، بحرین و مصر) با قطر بود که آنکارا در کمترین زمان ممکن انواع فرآورده‌ها و محصولات تولیدی خود را به سوی فروشگاه‌های قطر سرازیر و بر اساس توافق فیما بین چندین گروه نظامی در پایگاه‌های حاشیة دوحه مستقر کرد.

در عرصه سیاست داخلی نیز دولت ترکیه دقیقاً همین رویکرد را دنبال می‌کند چنانکه وقتی «عبدا... اوچالان»^۲ رهبر تحت تعقیب کردهای این کشور را دستگیر کرد به جای اینکه فوراً او را به جوخه اعدام بسپارد و در ظاهر امر صورت مسئله را پاک کند از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های نهفته در وجود او برای برقرای آرامش در مناطق ملتهب کردنشین جنوب شرقی این کشور حداکثر استفاده ممکن را به عمل آورد.

۵. در مزیت‌های نسبی اقتصادی تمرکز کردن

یکی از مهمترین اقدامات برنامه‌ریزان و سیاستمداران کنونی آنکارا که نمودهای بارز آینده‌نگری در آنها موج می‌زند این است که ترکیه با دقت و ظرافت، مزیت‌ها و برتری‌های نسبی بالقوه و بالفعل خود را در عرصه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، جغرافیایی، بومی، نیروی انسانی و ... شناسایی و از طریق سرمایه‌گذاری هنگفت بر این مزیت‌ها تمرکز کرده است که از جمله آنها می‌توان توسعه صنایع توریسم و نساجی و پوشاک را نام برد.

هدف میان مدت ترکیه در بخش صنعت توریسم این است که این کشور تا سال ۲۰۲۳ مصادف با یکصدمین سال تشکیل نظام جمهوریت، با جذب دستکم ۵۰ میلیون توریست، به پنجمین مقصد مهم جهانگردان تبدیل شود و از این طریق معادل حدود ۵۰ میلیارد دلار درآمد نصیب خود کند.^۳

در زمینه صنایع نساجی و تولید پوشاک نیز ترکیه سرمایه‌گذاری هنگفتی کرده است تا به اهداف موردنظر خود در این بخش دست یابد. بر اساس آمار ارائه شده از سوی فدراسیون بین‌المللی تولیدکنندگان نساجی در سوئیس (ITMF)^۴، طی بازه زمانی ۲۰ ساله ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۹ ترکیه دومین سرمایه‌گذار بزرگ در زمینه ماشین‌های بافنده در جهان بوده است. آمارهای سال‌های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ فدراسیون یادشده نشان می‌دهند که ترکیه این سال‌ها مبالغ کلانی در بخش انواع تجهیزات و

1. <http://www.isna.ir/news/96031006435>

۲. عبدا... اوچالان رهبر و بنیانگذار «حزب کارگران کردستان ترکیه» که بعدها به «کنگره آزادی و دموکراسی کردستان» تغییر نام داد، در تاریخ ۲۶ بهمن‌ماه ۱۳۷۷ (۱۵ فوریه ۱۹۹۹) با همکاری «سیا» و «موساد» توسط سازمان اطلاعات ترکیه (میت) در نایروبی پایتخت کنیا در مسیر فرودگاه روده و به ترکیه منتقل شد و از آن تاریخ تاکنون در زندانی در جزیره «امرالی» در نزدیکی استانبول دوران محکومیت حبس ابد خود را می‌گذراند.

3. Usiness Turkey Today (2012)

4. International Textile Manufacturers Federation

ماشین‌آلات نساجی، به‌خصوص نخ‌ریسی سرمایه‌گذاری کرده است. حاصل این سرمایه‌گذاری‌ها^۱ اکنون به بار نشسته و ترکیه به‌عنوان یکی از پنج تولیدکننده بزرگ پوشاک در جهان، از این محل درآمدی معادل یا اندکی کمتر از صادرات نفت ایران دارد. به‌عنوان مثال در حالی که درآمد پیش‌بینی شده برای نفت صادراتی ایران در سال ۹۵ معادل ۲۵ میلیارد دلار بوده، ترکیه در این سال فقط از محل صادرات پوشاک قریب ۲۱ میلیارد دلار درآمد کسب کرده است^۲ و این میزان تا سال ۲۰۲۳ به ۸۰ میلیارد دلار خواهد رسید که ۶۰ میلیارد دلار آن به پوشاک و ۲۰ میلیون باقیمانده نیز به محصولات نساجی اختصاص خواهد داشت.^۳

۶. از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های فنی و اقتصادی ترک‌های مقیم خارج بهره‌برداری کردن

یکی از سیاست‌های هوشمندانه ترکیه که از زمان ریاست‌جمهوری تورگوت اوزال در این کشور به مورد اجرا گذاشته شده، استفاده بهینه از توانایی‌ها و ظرفیت‌های فنی و اقتصادی ترکیه‌ای‌های مقیم اروپا و آمریکا است. چنانکه می‌دانیم از جنگ جهانی دوم به بعد ترک‌های زیادی عمدتاً برای کار به آلمان و برخی از دیگر کشورهای صنعتی رفتند که درآمد حاصل از اشتغال آنها برای چندین دهه یک منبع درآمد ارزی عمده برای ترکیه به شمار می‌رفت. آنها همچنین آموزش‌های فنی و تخصصی لازم را در بسیاری از رشته‌ها فراگرفتند اما توانایی حرفه‌ای و اقتصادی آنها هرگز مورد توجه مسئولان کشورشان نبود تا اینکه تورگوت اوزال نخست‌وزیر اسبق ترکیه که بعدها هشتمین رئیس‌جمهور این کشور شد، به قدرت رسید. وی در قالب طرح توسعه ملی ترکیه در صدد بهره‌مندی کشورش از ظرفیت‌های انسانی و اقتصادی ترکیه‌ای‌های مقیم خارج درآمد و این برنامه را پس از به قدرت رسیدن در سال ۱۹۸۳ کلید زد.

او از همه ترکیه‌ای‌های مقیم خارج دعوت کرد که برای سرمایه‌گذاری در هر زمینه موردنظر که تخصص و تمایل دارند، به کشور خود بازگردند و همراه با خود انواع ماشین‌آلات و تجهیزات فنی نو و دست دوم را نیز وارد کشور کنند. اوزال همچنین دستور داد به همه ترک‌هایی که از خارج به کشور بازگشته و در ترکیه سرمایه‌گذاری می‌کنند دو برابر میزان سرمایه‌گذاری و ارزش ماشین‌آلات آنها وام داده شود و اعمال این سیاست زمینه‌ساز رشد و شکوفایی انواع صنایع پیشرفته در ترکیه شد به گونه‌ای که اکنون بسیاری از محصولات تولیدی همان کارخانه‌ها و کارگاه‌هایی که در دوره اوزال تأسیس شده‌اند، نه تنها این کشور را به خودکفایی رسانده‌اند، بلکه مازاد تولیدات با کیفیت آنها به اروپا و اقصی نقاط جهان صادر می‌شوند.^۴

1. usineess Turkey Today (2012)

2. <http://www.ion.ir/News/170935.html>

3. <http://www.isna.ir/news/93082512713>

۴. اظهارات دکتر سیدجلال ابراهیمی دبیرکل شورای مشترک بازرگانی ایران و ترکیه، و رئیس مرکز مطالعات ایران و ترکیه در مصاحبه با سایت عصرایران در مورخه چهارم مرداد ماه ۱۳۹۶

فصل سوم - تجلیات آینده پژوهانه ترکیه فردا

ترکیه صرفاً به اجرای برنامه‌ها و انجام اقدامات نرم و سختی که آینده‌پژوهی در متن و بطن آنها تبلور دارد بسنده نکرده و سیاست‌های متعدد فراآینده‌پژوهانه را در بخش‌های دولتی و خصوصی در دستور کار خود قرار داده است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. ایجاد مراکز آینده‌پژوهی در دانشگاه‌ها، انجمن‌ها، مدارس و مؤسسات تولیدی و تحقیقاتی

ترکیه از اولین کشورهای جهان به شمار می‌رود که صرفاً به تدریس آینده‌نگری و آینده‌پژوهی در دانشگاه‌ها به‌عنوان یک رشته تحصیلی جدید بسنده نکرده و از آغاز هزاره سوم تاکنون مراکز آینده‌پژوهی و اتاق‌های فکر^۱ متعددی را در عرصه وسیعی از مراکز اجرایی و تصمیم‌سازی، نهادهای آموزشی (اعم از دانشگاه‌ها و مدارس)، احزاب سیاسی، انجمن‌ها و مؤسسات تولیدی- تحقیقاتی این کشور و به‌ویژه در شهرهای بزرگ ایجاد کرده است.

این کشور همچنین در زمینه آینده‌پژوهی از مطالعات نظری فراتر رفته و از بدو امر برای بهره‌وری هرچه بیشتر از ثمرات آینده‌پژوهی در تولید و اقتصاد، بین مراکز آموزشی و صنعتی از یک‌سو و دانشگاه‌ها و مدارس از سوی دیگر ارتباط دو سویه برقرار کرده است.

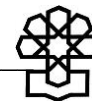
حاصل این سیاستگذاری دوراندیشانه اکنون در برخی از مراکز تولیدی- صنعتی و بازرگانی- تجاری بزرگ این کشور به نتیجه رسیده است به‌گونه‌ای که آنها با میل و رغبت سهمی از درآمدهای خود را به آینده‌پژوهی اختصاص می‌دهند. به‌عنوان مثال در این زمینه می‌توان شرکت آژانس‌های تجاری ترکیه موسوم به (M-GEN) را نام برد. خانم «افک طرحان»^۲ مدیرعامل این شرکت تجاری که خود از آینده‌پژوهان سرشناس ترکیه است، در مجموعه تحت مدیریت خود بخشی تحت عنوان «مرکز برنامه‌ریزی‌های آینده» ایجاد کرده که هدف اصلی‌اش آینده‌پژوهی در عرصه‌های تخصصی مرتبط با فعالیت‌های شرکت متبوعه خود است.

۲. برنامه‌ریزی برای تربیت نیروهای انسانی آینده‌نگر از مدرسه تا دانشگاه

تربیت نیروی انسانی آینده‌نگر در ترکیه اگرچه عمدتاً در قالب برنامه‌ریزی‌های مختلف از نیمه دوم قرن بیستم کلید زده شده، با این وصف روند صعودی آن از نخستین سال‌های هزاره سوم مقارن با روی کار

1. Turkish Think Tanks, Wikipedia

۲. خانم طرحان اقتصاددان و آینده‌پژوه، عضو مشورتی هیئت مدیره انجمن آینده‌پژوهان و عضو هیئت مدیره انجمن زنان کارآفرین ترکیه است. وی در سال ۲۰۰۲ به عنوان یکی از موفق‌ترین و تأثیرگذارترین زنان جهان در زمینه IT برگزیده شده است.
www.ufuktarhan.com

آمدن حزب عدالت و توسعه به تبع با بهبود تدریجی وضعیت اقتصادی این کشور آغاز شده است و در همین چارچوب ظرف ۱۵ سال اخیر آینده نگران و آینده پژوهان متعددی در این کشور به منصفه ظهور رسیده‌اند که سرشناس‌ترین آنها در «انجمن آینده‌پژوهان ترکیه»^۱ عضویت دارند و از جمله آنها می‌توان «مراد شاهین»^۲، «دکتر مصطفی آیکوت»^۳، «مهمت (محمد) نوری چانکایا»^۴، خانم «بورچون اوزون حسن گریت»^۵، خانم «کینا دمیرل»^۶ و «ارای یوکسک»^۷ را نام برد. شعار این انجمن نیز «روبه جلو؛ به سوی آینده پایدار» است.

در همین حال برای ساماندهی آموزش‌های آینده‌پژوهی در ترکیه، یک سلسله مراتب منطقی و نظام‌مندی تعریف شده است به‌ترتیبی که همزمان با نقش‌آفرینی و مشارکت ۹ دانشگاه در عالی‌ترین مرجع هدایت طرح آینده نگاری، رشته‌های آینده‌نگری در تعدادی از دانشگاه‌ها و مدارس ایجاد و مسئولیت هدایت آموزشی این مدارس به دانشگاه‌ها واگذار شده است. به‌عنوان مثال دانشگاه «کادیر هاس»^۸، از سال ۲۰۱۱ مدرسه آینده‌پژوهی مرتبط با خود را مدیریت و تمامی مواد درسی لازم را برای هدایت تحصیلی دانش‌آموزان شاغل به تحصیل در این مدرسه تدوین می‌کند.^۸

نکته قابل توجه این است که در برنامه‌های آموزشی این مدارس درس‌هایی همچون «سناریوهای جایگزین برای تحولات آینده»، «چگونگی رقابت استراتژیک در آینده» و «شناسایی زمینه‌های جدید برای سرمایه‌گذاری در آینده» گنجانده شده‌اند که از عمق دوراندیشی برنامه‌ریزان و اداره‌کنندگان این مدارس حکایت می‌کنند.

ذکر این نکته ضرورت دارد که بسیاری از دست‌اندرکاران آینده‌پژوهی در ترکیه الزاماً در این رشته تحصیل نکرده‌اند بلکه مقتضیات زمانی و مکانی، علائق فردی و سیاست‌های ملی آنان را به‌سوی آینده‌پژوهی سوق داده و به تدریج به ارتقای سطح بینش آنها نسبت به این علم منجر شده است.

۳. هدایت اقدامات آینده‌پژوهانه به‌سوی کاربردی و سودآور شدن

نظیر دیگر بخش‌های مؤثر در اقتصاد ترکیه که هریک برای دستیابی به هدف مشخصی تلاش می‌کنند، آینده‌پژوهی نیز برای برنامه‌ریزان حکم‌ابزاری را دارد که در نهایت به تسریع و تسهیل رشد اقتصادی پایدار و بلندمدت این کشور منتهی می‌شود. دقیقاً به همین دلیل است که حتی برخی از بخش‌های

1. Türkiye Fütüristler Derneği
2. Murat Şahin – Orijinal Şirketleri Kurucu Ortağı – Yüksek İstişare Kurulu Başkanı
3. Dr. Mustafa Aykut - Türk Telekom Grubu Uluslararası Kurumlar Temsilcisi - Fütüristler Derneği Yönetim Kurulu Üyesi
4. Mehmet Nuri Çankaya - Microsoft Orta Doğu ve Afrika bölgesinin Pazarlama Müdürü - Fütüristler Derneği Başkanı
5. Burçin Uzunhasan Girit
6. Kına Demirel
7. Eray Yüksek
8. www.khas.edu.tr

غیردولتی نیز که تصمیماتشان بر مبنای محاسبه و تحلیل هزینه- فایده صورت می‌گیرد، به این نتیجه رسیده‌اند که سرمایه‌گذاری کنونی آنها در امر آینده‌پژوهی سود مضاعفی را در آینده نه چندان دور نصیب آنها خواهد کرد.

۴. ارتباط با مراکز آینده‌پژوهی معتبر جهان

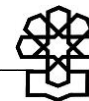
اگرچه براساس شواهد موجود در مقایسه با دیگر کشورهای منطقه ترکیه در زمینه علم آینده‌پژوهی پیش‌تاز است با این وصف مراکز آینده‌پژوهی فعال این کشور خود را بی‌نیاز از تجارب دیگر مراکز آینده‌نگری معتبر موجود در جهان نمی‌دانند و لذا در دو سطح فردی و سازمانی، آینده‌پژوهان دانشگاهی و نهادهای آینده‌پژوه این کشور با افراد و مراکز بین‌المللی فعال در زمینه آینده‌نگری مرتبط شده‌اند که بارزترین آنها ارتباط با «انجمن آینده جهان»^۱ و «فدراسیون جهانی آینده‌پژوهی»^۲ است. در ترکیه آینده‌پژوهان غیربومی بجز به‌عنوان میهمان در سمینارها و همایش‌هایی که در این زمینه برگزار می‌شوند، حضور چندانی ندارند و این در حالی است که اعضای انجمن‌های آینده‌پژوه و اتاق فکرهای متعدد موجود در بخش‌های مختلف این کشور در اغلب نشست‌های بین‌المللی مرتبط با اتاق‌های فکر و آینده‌نگری بالاخص در آمریکا شرکت می‌کنند.

فصل چهارم - مقایسه ایران و ترکیه (مشابهت‌ها و تفاوت‌ها)

در میان همه کشورهای منطقه و حتی جهان، ایران و ترکیه ضمن داشتن برخی تفاوت‌ها، شبیه‌ترین کشورها به هم هستند و به همین دلیل این دو همسایه دیرین، هم‌کیش و رقیب بیش از هر کشوری می‌توانند از تجربیات یکدیگر درس بگیرند و از این طریق به روند پیشرفت و توسعه خود سرعت بخشند. به‌عنوان مثال هر دو کشور هم‌اکنون حدود ۸۰ میلیون نفر جمعیت دارند، اکثریت جمعیت هر دو کشور مسلمانند با این تفاوت که در ترکیه اکثر جمعیت سنی حنفی و در ایران شیعه اثنی عشری است. هر دو کشور آسیایی هستند اگرچه بخش کوچکی از شمال غربی ترکیه در آن سوی تنگه بسفر در خاک اروپا واقع شده است. تشابه جالب‌تر اینکه تحولات سیاسی یکصد سال اخیر دو کشور نیز با اندک اختلافی تقریباً هم‌زمان بوده‌اند چنانکه اضمحلال امپراتوری عثمانی و تأسیس ترکیه نوین توسط آتاترک در سال

1. World Future Society (WFS): is a nonprofit educational and scientific organization founded in 1966 and based in Chicago.

2. World Futures Studies Federation(WFSF): is a global non-governmental organization that was founded in 1973 to promote the development of futures studies as an academic discipline. The Federation was chartered at the 1973 meeting of the International Futures Research Conference in Paris.

۱۹۲۳ میلادی مصادف با سال ۱۳۰۲ هجری شمسی و حدود سه سال بعد از کودتای رضا خان میرپنج در سال ۱۲۹۹ شمسی بوده و انقلاب مشروطیت ایران نیز ۱۳ سال قبل از آن اتفاق افتاده است. علاوه بر اینها، ایران و ترکیه در زمینه‌های تاریخی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و منطقه‌ای نیز مشابهت‌های زیادی دارند که پرداختن به همه آنها از حوصله این بحث خارج است، اما مطالعه و رصد تحولات، روندها، جهت‌گیری‌ها، چگونگی مواجهه با مسائل و مشکلات و بالاخص نحوه سیاستگذاری و راهبردهای مسئولان مراکز دولتی و غیردولتی ترکیه در زمینه‌هایی همچون استفاده از ظرفیتهای بکر ترکیه ای‌های مقیم خارج و برنامه ریزی‌های متعدد برای آینده، ما را برآن می‌دارد که بدون غلتیدن در دو وادی خطرناک خودباختگی یا خودبرتربینی، از تجربه‌های گرانبها و آموزنده این همسایه مسلمان و مقتصد درس بگیریم، به‌ویژه اینکه توسعه و پیشرفت روزافزون ترکیه در شرایطی تحقق یافته است که این کشور به‌طور بالقوه بسیاری از منابع خدادادی و زیرزمینی ایران همچون نفت و گاز، مس، روی و نظایر اینها را در اختیار ندارد و با این همه طی دو دهه اخیر به مدد خردمندی، برنامه‌ریزی و آینده‌نگری، توانسته است خود را در میان ۲۰ اقتصاد برتر جهان جای دهد و به این نیز راضی نباشد و عزم خود را برای قرار گرفتن در زمره ۱۰ اقتصاد برتر جهان ظرف کمتر از یک دهه آینده جزم کند.

نتیجه‌گیری

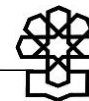
براساس مفاد سند چشم‌انداز سال ۲۰۲۳، ترکیه برای خود اهداف بلندپروازانه‌ای ترسیم کرده که رساندن حجم تولید ناخالص داخلی سالیانه به دو تریلیون دلار (دو هزار میلیارد دلار) و میزان صادرات به ۵۰۰ میلیارد دلار از جمله آنهاست. این کشور همچنین در نظر دارد، ظرف کمتر از یک دهه آینده در زمره ۱۰ اقتصاد برتر جهان قرار گیرد و به یکی از مهمترین بازیگران و نقش‌آفرینان در صحنه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی تبدیل شود. چنانکه ملاحظه شد نه تنها دست‌اندرکاران امور اجرایی ترکیه که اکثر مراکز اقتصادی و پژوهشی معتبر آمریکایی^۱، غربی و نیز ایران تحقق ایده‌های مورد نظر این کشور را با توجه به شاخص‌های موجود کنونی - صرفنظر از برخی نوسانات اقتصادی ناشی از تحولات منطقه‌ای اخیر در عراق و سوریه - دور از دسترس نمی‌دانند. بدترین ارزیابی ارائه شده در این زمینه نهایتاً بیانگر این نکته است که ترکیه تا سال ۲۰۲۳ اگر هم در زمره ۱۰ اقتصاد برتر جهان نباشد حتماً جزء ۱۵ اقتصاد برتر خواهد بود.^۲ واقعیت این است که مردم و مسئولان ترکیه از مدت‌ها قبل متوجه این نکته کلیدی و آینده‌نگرانه شده‌اند که در دوران هزاره سوم به‌دلیل کمبود منابع فسیلی و تجدیدنپذیر از یکسو و تخصیصی‌تر شدن امور و سخت شدن رقابت‌ها ازسوی دیگر، کسب هرگونه فرصت و درآمد جدید دشوار و به تبع آن

۱ - استراتژی امنیت ملی آمریکا در قرن ۲۱، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، مترجمان: جلال دهمشکی، بابک فرهنگی و ابوالقاسم راه‌چمنی ۱۳۸۰، ص ۱۲۴ تا ۳۶۷
۲ - مصاحبه دکتر اسدا... اطهری با یوسف ناصری، سایت عصرایران، ۳۱ مردادماه ۱۳۹۶

حفظ موقعیت و دستیابی به موفقیت بدون برنامه‌ریزی و آینده‌پژوهی تقریباً غیرممکن خواهد بود و لذا در کنار همه اقدامات دوراندیشانه همچون سرمایه‌گذاری روزافزون در صنایع زیربنایی و تولیدی و همزمان ایجاد رشته‌های کاربردی در دانشگاه‌ها، به اقتضای برتری‌های نسبی و بومی این کشور، مدارس خاصی را نیز برای آموزش آینده‌نگری به دانش‌آموزان مستعد این کشور تأسیس کرده‌اند و پرواضح است که فارغ‌التحصیلان این مدارس در آینده عملکردی به مراتب بهتر از دیگر همسالان خود در اقصی نقاط جهان - که چنین آموزش‌هایی را کسب نکرده‌اند - خواهند داشت.

این کشور همچنین با اذعان به ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل خود در سطح جهان به معنای عام و منطقه و جهان اسلام به معنای خاص تلاش می‌کند تا از گردانندگان و بازیگران کلیدی و تعیین‌کننده هزاره سوم باشد.

مسئولان و برنامه‌ریزان این کشور در همین حال ضمن چشم دوختن به افق‌ها و دوردست‌های آینده، از رسیدگی به مردم خود نیز غافل نمانده و تمامی هم و غم خود را معطوف به ارتقاء سطح رفاه و بهبود وضع اقتصادی آنها کرده‌اند که آثار آن به وضوح در تقویت سرمایه اجتماعی مردم این کشور تبلور یافته است چنانکه به هنگام وقوع کودتای نافرجام سال ۲۰۱۶ نظامیان، اهالی شهرهای بزرگی همچون استانبول و آنکارا در پاسخ به فراخوان موبایلی اردوغان در شبکه‌های اجتماعی، شب هنگام به صحنه آمدند و با حضور فراگیر و گسترده خود در خیابان‌ها و میادین اصلی این دو شهر و دیگر شهرهای بزرگ، برای نخستین بار در تاریخ ۹۲ ساله جمهوری ترکیه مانع از پیروزی نظامیان بر یک دولت دمکراتیک و منتخب شدند.

منابع و مأخذ

۱. متن کامل کتاب مقدس (عهد عتیق و عهد جدید).
۲. تاریخ هرودوت، ترجمه وحید مازندرانی. تهران، انتشارات فرهنگستان ادب و هنر ایران، ۱۳۵۶.
۳. بازگشت ده هزار یونانی، گزنفون، ترجمه: حسینقلی میرزا سالور به اهتمام مسعود سالور، اساطیر.
۴. عبیدا... بن عبدا... مشهور به «ابن خردادبه». المسالک و الممالک، ناشر، دارالصادر، بیروت.
۵. قدامه... بن جعفر. جواهر الالفاظ، ۳۳۷ ق بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۵ ق.
۶. حدودالعالم (حدود العالم من المشرق إلى المغرب) نویسنده: ناشناخته (متعلق به قرن چهارم قمری) محقق: هادی، یوسف، الدار الثقافیة للنشر، قاهره، مصر، ۱۴۲۳ ه.ق، ترجمه منوچهر ستوده، کتابخانه طهوری، ۱۳۶۲.
۷. ابن خلدون، عبدالرحمن. مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمدپروین گنابادی.
۸. زرین کوب، عبدالحسین. تاریخ مردم ایران، جلد اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۷۷.
۹. مقاله «شرایط دینی و مذهبی کشور ترکیه»، مجله طلوع، تابستان و پاییز ۱۳۸۳، ش ۱۰ و ۱۱.
۱۰. آیین میترا، ورمازرن، مارتین، نشرچشمه، ۱۳۸۳.
۱۱. کومن، فرانتس. آیین پررمز و راز میترا، ترجمه و پژوهش هاشم رضی، انتشارات بهجت، ۱۳۷۹.
۱۲. حقانی فضل، محمد. تاریخ مسیحیت (جلد اول)، انتشارات کانون اندیشه جوان.
۱۳. پیترز، اف. ئی. یهودیت، مسیحیت و اسلام؛ جلد اول، ترجمه حسین توفیقی، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب زبان.
۱۴. میلر، وم. تاریخ کلیسای قدیم در امپراتوری روم و ایران، ترجمه علی نخستین، انتشارات اساطیر.
۱۵. لاندلن، شارل دو، تاریخ جهانی، جلد اول، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهاردهم، ۱۳۹۲.
۱۶. استانفورد. جی. شاو و ازل کورال شاو، تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه، ترجمه محمود رمضان زاده.
۱۷. تاریخ تمدن؛ ویل دورانت؛ مؤسسه انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی ۱۳۷۲، جلد ۳، صص ۶-۷۶۵.
۱۸. کرنز، ازل. سرگذشت مسیحیت در طول تاریخ، انتشارات ایلام.
۱۹. نجفی، احمد. غلط ننویسیم، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۹.
۲۰. سیر تحول برنامه‌ریزی در جهان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پرتال جامع علوم انسانی.
۲۱. مجموعه مطالعات الگوی مطلوب برنامه‌ریزی برای ایران (۶) روند برنامه‌ریزی توسعه در ترکیه، دفتر مطالعات برنامه و بودجه (بخش عمومی) مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۲۵۷۳، شهریورماه ۱۳۹۱.
۲۲. قدرت یابی ترکیه؛ پیامدهای ژئو اکونومیک برای ایران، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۳۵۵۰، اسفندماه ۱۳۹۲.
۲۳. بررسی سند و شاخص‌های زمینه‌ساز چشم‌انداز اقتصادی ترکیه، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۴۷۶۵، اسفندماه ۱۳۹۴.
۲۴. مجله طلوع، تابستان و پاییز ۱۳۸۳، شماره‌های ۱۰ و ۱۱.
۲۵. آشنایی با برخی تجارب آینده‌نگاری و آینده‌پژوهی در جهان، علی پایا، امیرهوشنگ حیدری، یحیی امامی، کوروس صدیقی، حسن حشمتی و علی اکبر نوایی، ناشر: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور- ۱۳۹۴، تهران.
۲۶. استراتژی امنیت ملی آمریکا در قرن ۲۱، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، مترجمان: جلال دهمشکی، بابک فرهنگی و ابوالقاسم راه چمنی ۱۳۸۰، صص ۱۲۴ تا ۳۶۷.

27. Turan, Osman, Türk Cibani Hakimiyeti Mefkuresi tarihi,;Istanbul
28. Turan, Mustafa, "Tarihi Kaynaklar I-nda Nevruz'un Men;ei Meselesi", Milli Folklor Dergisi, Bahar
29. Byzantium, a History, John F. Haldon.2002.
30. Italy. Esercito. Corpo di stato maggiore (1914). The Italo-Turkish War (1911-12). Franklin Hudson Publishing Company.
31. Universal Declaration of Human Rights (UDHR)
32. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)
33. State Planning Organization (SPO) (Turkish: Devlet Planlama Teşkilatı, DPT)
34. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)
35. Chronology of Iranian History- part one
36. Turkish Statistical Institute;Turkish:(Türkiye İstatistik Kurumu or TÜİK)
37. Türkiye Futüristler Derneği (TFD)
38. Turkish Think Tanks
39. International Textile Manufacturers Federation (ITMF)
40. World Future Society (WFS): is a nonprofit educational and scientific organization founded in 1966 and based in Chicago.
41. World Futures Studies Federation(WFSF): is a global non-governmental organization that was founded in 1973 to promote the development of futures studies as an academic discipline.The Federation was chartered at the 1973 meeting of the International Futures Research Conference in ParisWorld Futures Studies Federation
42. John Haldon, "Byzantium, a History", 2002
43. Gunsmonitor
44. www.khas.edu.tr
45. <http://turkiyeonline.ir>
46. <http://www.pyragy.ir/post-316.aspx>
47. <http://www.etymonline.com/index.php?term=Anatolia>
48. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/invalidquery>
49. http://ghiasabadi.com/xerxes_van.html
50. <http://azrurmia-turkiye.blogfa.com>
51. <http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/2691/4613/33789>
52. <http://www.turkey12.com>
53. <http://www.istanbul.net.tr/istanbul-rehberi/dosyalar/istanbul-tarihi/3>
54. <http://www.aftabir.com/articles/view/religio>
55. Businesssturkeytoday.com (2012)
56. www.ufuktarhan.com
57. <http://www.futurizm.org/>
58. <http://istanbul.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=62&pageid=9881>
59. www.istanbulsanatevi.com/resim-ekolleri/futurizm-nedir Futürizm
60. article.tebyan.net/216681

مرکز پژوهش‌ها

مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۵۴۵۹

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: آینده پژوهی ترکیه؛ (دیروز، امروز و فردا) (ویرایش دوم)

نام دفتر: مطالعات بنیادین حکومتی (گروه آینده پژوهی)

تهیه و تدوین: حسین صدری‌نیا

ناظر علمی: سیدیونس ادیانی

متقاضی: رئیس مرکز

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. آینده پژوهی

۲. ترکیه

۳. تاریخ

۴. امپراتوری عثمانی

۵. آتاترک

۶. حزب عدالت و توسعه

۷. اقتصاد

تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۵/۳